

Komil HAYDAROV

**“TARBIYA” FANINI O‘QITISH:
O‘ZIGA XOSLIK VA ZAMONAVIY
YONDASHUVLAR**

**TARBIYA FANINI O‘QITISH:
O‘ZIGA XOSLIK VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR**

(uslubiy qo‘llanma)

“Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyoti
Samarqand – 2025

UDK 340
BBK 87.87

Komil Haydarov. Tarbiya fanini o‘qitish: o‘ziga xoslik va zamonaviy yondashuvlar. Uslubiy qo‘llanma. - Samarqand, 2025 yil. 60 bet.

***Taqrizchilar:** pedagogika fanlari doktori, professor **M.QURONOV**,
psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent **U.BO‘TAYEVA**.*

***Mas‘ul muharrir:** falsafa fanlari doktori, professor **J.YASHILIKOV**.*

Mazkur uslubiy qo‘llanmada umumiy o‘rta ta‘lim islohotlari jarayonida “Tarbiya” fanining o‘rni va ahamiyatini oshirish, uni o‘qitishning eng zamonaviy va samarali shakl va usullarini joriy qilish, ushbu fandan ta‘lim beruvchi o‘qituvchilarning kasbiy bilim, ko‘nikma hamda pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish, shuningdek, “Tarbiya” fanini o‘qitishdagi yangicha yondashuvlar haqida ma‘lumotlar berilgan. Uslubiy qo‘llanma talabalar, umumiy o‘rta ta‘lim maktabining “Tarbiya” fani o‘qituvchilariga mo‘ljallangan.

*Muallif haqida: **Komil Donaboyevich Haydarov**, falsafa fanlari doktori (DSc), professor v.b., 300 dan ziyod ilmiy va uslubiy ishlar muallifi, 2008-yilda “Eng faol ma‘naviyat targ‘ibotchisi” respublika tanlovining g‘olibi.*

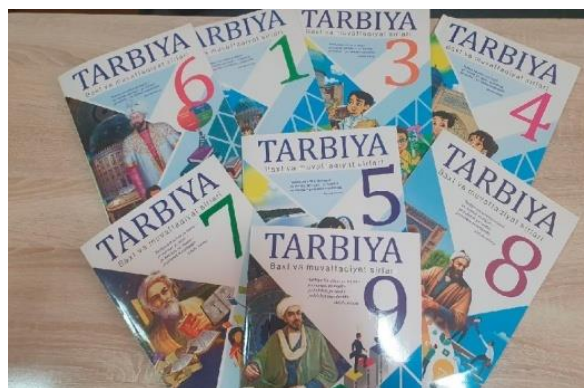
iloyat pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi Kengashining 2023 24-fevraldagi 1-sonli yig‘ilishi qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN: 978-9910-9973-8-9

© Komil Haydarov
© “Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyoti

SO‘Z BOSHI

Tarbiya fani mamlakatimiz umumiy o‘rta ta’lim tizimida o‘qitila boshlanganiga ko‘p bo‘lgani yo‘q. O‘zbekiston hukumatining 2019-yil 31-dekabrda “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” hamda 2020-yil 6-iyuldagi “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlarida ushbu yo‘nalishda asosiy vazifalar belgilab berildi. Ushbu hujjatlar asosida Tarbiya faniga doir konsepsiya tasdiqlanib, u o‘tib kelayotgan avlod tarbiyasidagi ishlarni yangi, zamonaviy bosqichga olib chiqish bilan bog‘liq ustuvor vazifalar, maqsad va yo‘nalishlarni aniq-tiniq qilib belgilab beradi.

Shuningdek, konsepsiyada belgilangan tadbirlar yurtimiz yoshlarini jismonan va ma’nan barkamol qilib tarbiyalash, iste’dodi va iqtidorini ro‘yobga chiqarish, ularni yurt taraqqiyoti maqsadlariga yo‘naltirish, tashabbuslarini mumkin qadar qo‘llab-quvvatlash maqsadida huquqiy asoslar, ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlar va tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni yanada kengaytirishga xizmat qiladi.

Umumiy o‘rta ta’limning mazmun-mohiyatiga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni chuqur singdirish, uning ta’sirchanligini kuchaytirish eng avval ushbu jarayonning mustahkam huquqiy asoslarini barpo etishga bog‘liq. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martdagi “Ma’naviyat va ijodni qo‘llab-quvvatlash maqsadli jamg‘armasini tashkil etish to‘g‘risida”gi Qarorida ta’limning barcha bo‘g‘inlarida “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasi”da belgilangan vazifalardan kelib chiqib, o‘quv-metodik mazmundagi qo‘llanmalar, “ma’naviy-axloqiy tarbiya nazariyasi va metodikasini boyitishga qaratilgan ilmiy-amaliy adabiyotlar yaratish, ularni nashr etish va joylarga

yetkazish”¹, shuningdek, ushbu sanada qabul qilingan “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarorida “soha bo‘yicha ilmiy va uslubiy tadqiqotlar samaradorligini oshirish”² muhim va juda dolzarb vazifalar sifatida belgilanganligi mualliflar va mutaxassislar oldiga katta mas’uliyat yuklash barobarida ularni yangi, kreativ mazmundagi tadqiqotlar sari ilhomlantirdi.

Mazkur uslubiy qo‘llanma yuqorida qayd etilgan hujjatlar mazmunidan kelib chiqqan holda, shuningdek, eng zamonaviy talablar asosida Tarbiya fani o‘qituvchilarining bilim va malakasini oshirish jarayonlarining mazmunini takomillashtirish hamda ularning kasbiy kompetentligi, pedagogik mahorati va tajribasini oshirishdek yezgu maqsadga erishishda muayyan darajada ko‘mak berishiga ishonamiz.

---

1 “Ma’naviyat va ijodni kўllab-қувватлаш мақсадли жамғармасини ташкил этиш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори / “Халқ сўзи” газетаси, 2021 йил 27 март. -62 (7842)-сон.

2 “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari tўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори / “Халқ сўзи”, 2021 йил 27 март.- 62 (7842)-сон.

TARBIYA FANIDAGI YANGILIKLAR, ILMIY IZLANISHLAR, ILMIY TADQIQOT MATERIALLARIDAN FANNI O‘QITISHDA FOYDALANISH

Falsafiy va pedagogik mazmundagi adabiyotlarda “Bashariyat tarixi – g‘oyalar tarixi”, “Odamzot tarixi – ma’naviyat tarixi” degan iboralar bor. Aslida “Insoniyat tarixi – tarbiya tarixi” degan ibora mazmunga boy va haqiqatga eng yaqin tushunchadir, chunki inson paydo bo‘libdiki, tarbiya degan tushuncha bor, boshqacha aytganda, “inson” bilan “tarbiya” degan tushunchalar bir-biriga xos. Zero, “tarbiya” degan tushuncha odamdan boshqa birorta tirik mavjudotga nisbatan qo‘llanilmaydi, shu boisdan, “tarbiya” degan so‘z insonning aqlu idrokini, onglilik darajasini belgilovchi va uni dunyodagi barcha mavjudotlardan ajratib turadigan xususiyatdir. Tarbiya aslida inson faoliyatini belgilovchi, uning boshqalardan farq qiluvchi xususiyatigina emas, balki uni yanada takomillashtirib, “sayqallashtirib” borishi zarur bo‘lgan jihatdir.

Manbalarda ko‘rsatilishicha, *“tarbiya”* so‘zi arab tilidan olingan bo‘lib, rivojlantirish, o‘stirish, o‘rgatish, ilm berish ma’nolarini bildirar ekan. Tarbiya ta’lim, odob-axloq va shu kabi shakllar orqali insonni voyaga yetkazish, ulg‘aytirish, o‘stirish jarayonini bildiradi.

“Jahon falsafasi qomusi”³ ning ikkinchi kitobida “tarbiya” degan atamaga “jismonan sog‘lom va ma’nan barkamol insonni shakllantirish va takomillashtirish jarayonini anglatuvchi tushuncha”⁴ degan ta’rif berilgan. Yangilanayotgan O‘zbekistonda sog‘lom va barkamol shaxsni shakllantirish - tarbiya jarayonining pirovard maqsadi hisoblanadi. Shuning uchun bizning mamlakatimizda umumiy o‘rta ta’lim maktabi bir butun tarbiya jarayonining bosh bo‘g‘ini sifatida qaraladi, boshqacha aytganda, maktab butun bir tarbiya tizimida asosiy o‘rin tutadi. Bola maktab ostonasini bosib o‘tgan kundan boshlab rejalashtirilgan tarbiyaviy ta’sir doirasiga kiradi, shu

---

3 Давлатимиз раҳбари Ш.Мирзиёев ўзининг “Янги Ўзбекистон стратегияси” номли асарининг (Т.: “O‘zbekiston”, 2021) 238-бетида икки китобдан иборат бўлган “Жаҳон фалсафаси қомуси” энциклопедик нашрини “дунёдаги энг салмоқли энциклопедиялардан бири” деб баҳолаган.

4 Жаҳон фалсафаси қомуси. 2-китоб. – Т.: “Маънавият” нашриёти, 2019. – 270-бет.

kundan e'tiboran "murg'ak qalb faoliyatini jamiyat, millat manfaati tomon burish uchun dastlabki qadam tashlanadi"⁵.

"*Ta'lim*" degan so'z ham arabcha bo'lib, o'rgatish, o'qitish, ma'lumot berish ma'nolarida qo'llaniladi, deb manbalarda ko'rsatilgan. Ta'lim - bilim berish, malaka va ko'nikmalar hosil qilish jarayoni, kishini hayotga va mehnatga tayyorlashning asosiy vositasidir. "Ta'lim" va "ilm" degan tushunchalarni bir-biridan farqlash kerak. Pedagogik ensiklopediyada "*ilm* (arab. – bilim, fan, nazariya) – o'qish-o'rganish va tadqiqot, tahlil etish bilan erishiladigan bilim; ko'nikma, ma'lumot; ish-faoliyatning ilm bilan bog'liq sohasi; tabiat va jamiyat haqidagi bilimlar tizimi; fan. Ilm – insonning o'qish, o'rganish va shaxsiy hayotidagi tajribalar, kuzatishlar natijasida shakllangan bilim va malakalar majmui"⁶, deb ta'riflangan. Kundalik leksikonimizda ko'pincha "ilm-fan" degan iboraning qo'llanilishi ham bejiz emas, chunki "*fan*" degan tushunchaning o'zi ilm izlash, tadqiqot bilan shug'ullanishni nazarda tutadi.

Tarbiya fani aslida falsafiy mazmun bilan yo'g'rilgan pedagogik fan hisoblanadi. U ta'lim jarayoni samaradorligi va sifatini oshirishga yo'naltirilib, o'quvchi yoshlarga puxta bilim berish, ularni vatanparvarlik va milliy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash va kamol toptirishda ushbu fanning maqsadi, vazifalari, mazmun-mohiyati, metod va usullari hamda vositalarini belgilab beradi. Tarbiya fanini o'qitish metodikasini o'rganish shuning uchun zarurki, u o'qituvchini tarbiya fanidan mashug'ulotlarni olib borishning ilmiy asoslari bilan qurollantiradi.

Shu bois Tarbiya fanidan dars beruvchi o'qituvchi doimo izlanishda bo'lishi, fan bo'yicha yangiliklar, ilmiy tadqiqot natijalari, vaqtli matbuotda fanni o'qitish masalalariga bag'ishlab chop etilayotgan maqolalardan yaxshi xabardor bo'lishi uning faoliyatida juda muhimdir. Zero, tarbiya masalasi har qanday jamiyat, har qanday mamlakatning kelajak taqdirini belgilovchi masaladir. Ushbu masala ko'plab davlatlar siyosatida ustuvor hisoblanishi bejiz emas. Ta'lim-tarbiya masalasi ustuvor ahamiyat kasb etgan davlatlar rivojlanadi, barcha jabhalarda taraqqiy etadi. Aynan ta'lim-tarbiya jarayoni to'g'ri yo'lga qo'yilganligi bois har qanday davlatning moddiy va ma'naviy

---

5 Жаҳон фалсафаси қомуси. 2-қитоб. – Т.: "Маънавият" нашриёти, 2019. – 270-бет.

6 Педагогика: энциклопедия. II жилд. – Т.: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2015. – Б.67.

boyliklarni ishlab chiqarish, xalqning farovonligi ta'minlash kabi pirovard maqsadlari amalga oshadi, mamlakat har tomonlama yuksalib boradi. Yosh avlodda iste'dod va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun imkoniyat yaratiladi, tarbiya barkamol avlodning ma'naviy shakllanishini ta'minlaydi.

Davlatimiz rahbari "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar yetamiz"⁷, deb ta'kidlagan edi. Ta'lim-tarbiya muammolarini hayot talablari va hozirgi taraqqiyotimizning eng dolzarb muammolari bilan birgalikda o'rganish, ularni boyitish, takomillashtirib borish, xalqimiz o'rtasida keng targ'ib etish g'oyat muhim ahamiyatga egadir.

Yangilanayotgan mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar bois barcha sohalarda bo'lgani singari uzluksiz ta'lim-tarbiya tizimida ham yangiliklar va tub o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Ular mazmunan ilmu fan hamda ta'lim-tarbiya sohaslarini butunlay yangi bosqichga ko'tarish maqsadlariga yo'naltirilgan. Xususan, hukumatning 2020-yil 6-iyundagi "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Tarbiya" fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 422-sonli qarori ushbu yo'nalishda muhim amaliy qadam bo'ldi - umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Odobnoma", "Vatan tuyg'usi", "Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari" hamda "Dunyo dinlari tarixi" fanlarini birlashtirgan holda yagona "Tarbiya" fani 1-9-sinflarda 2020-2021-o'quv yilidan joriy yetildi. So'ngra, 10-11sinflarda ushbu fan 2021-2022-o'quv yilidan boshlab fanlarga ajratilgan umumiy soatlar doirasida bosqichma-bosqich amaliyotga joriy yetilishi belgilab qo'yildi, maxsus konsepsiya ishlab chiqilib, joriy etilmoqda.

"Tarbiya" fanining yana bir muhim jihati shundaki, u bolada maqsad qo'yish va unga intilish ko'nikmasini bosqichma-bosqich shakllantirib boradi. Masalan, tarbiya dasturiga ko'ra 1-sinfda o'quvchiga eng avval o'z orzularini aniqlay olish o'rgatilsa, 2-sinfda esa o'z oldiga maqsad qo'ya

---

7 Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз". Т.: "Ўзбекистон", 2016. – 14 бет.

olish ko‘nikmasi shakllantiriladi. 3-sinfda muhim jihat - o‘quvchida dasturni o‘zlashtirish orqali maqsad va orzu-umidlarini amalga oshirishga harakat qilish ko‘nikmasi shakllantiriladi. 4-sinfda esa olamda, yon-atrofdagi bo‘layotgan voqeyalarga munosabat bildirish, shaxs sifatida o‘zini anglash, hatti-harakatlarini tahlil qilish ko‘nikmalari shakllanadi.

Yuqori sinflarda esa ushbu ko‘nikmalar rivojlanib, o‘quvchi o‘z oldiga jiddiy maqsadlar qo‘ya olish, mustaqil fikrlash, faoliyatini tahlil qilish, to‘g‘ri qaror qabul qilish, hayotda o‘z o‘rnini topa olish singari zarur ko‘nikmalarga ega bo‘la boradi.

Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev tarbiyaning hayotdagi o‘rni va ahamiyati haqida to‘xtalib, “Ma’lumki, yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo‘lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda. “Tarbiya qancha mukammal bo‘lsa, xalq shuncha baxtli yashaydi”, deydi donishmandlar. Tarbiya mukammal bo‘lishi uchun esa bu masalada bo‘shliq paydo bo‘lishiga mutlaqo yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi.”⁸, deya e’tirof etganlari buning isbotidir.

Hukumatning 422-sonli qarorida belgilangan tadbirlar yoshlarimizni ma’nan va jismonan barkamol qilib tarbiyalash, bilim va iqtidorini yuzaga chiqarish, jamiyatimiz taraqqiyotiga tatbiq qilish, tashabbuslarini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash maqsadida huquqiy negizlar, real imkoniyatlar va tashkiliy mexanizmlarni yanada mustahkamlashga xizmat qilishi shubhasizdir.

Tarbiya fanining asosiy vazifasi o‘quvchi yoshlarda faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, ularning ijtimoiylashuvi hamda shaxs sifatida kamol topishiga ko‘maklashish, samarali hamkorlik qilish, bo‘sh vaqtini to‘g‘ri va mazmunli tashkil qilish, milliy-ma’naviy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat tuyg‘ularini shakllantirish, intellektual va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishga xizmat qilishdan iborat.

Tarbiya - yosh avlodni har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib toptirishga yo‘naltirilgan faoliyat bo‘lib, shaxsni aqliy, jismoniy, axloqiy, ma’naviy sifatlarini shakllantirishga

---

8 Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. - Тошкент: «Ўзбекистон» НМИУ, 2017. – 275 бет.

qaratilgan, insonning jamiyatda yashashini ta'minlash uchun zarur bo'lgan xususiyatlarini tarkib toptirish jarayonlaridir.

Ma'lumki, Tarbiya fani mohiyati 50 foiz nazariy va 50 foiz amaliy asoslarga qurilgan. Ikki soatga mo'ljallangan mavzularning birinchi sabog'ida o'quvchilar o'qituvchining yordami bilan mavzu bo'yicha nazariy materialni izlaydilar va o'rganadilar, ikkinchi saboqda esa o'quvchilar amaliy mashg'ulotlarni bajarish jarayonida o'quvchilarda tegishli ko'nikmalar shakllantiriladi.

Tarbiya fanini o'qitish o'quvchi yoshlarning nafaqat ma'naviy yuksalishi va axloqiy barkamolligiga, balki ularning olamni bilish, ya'ni intellektual kamol topishiga ham ta'sir ko'rsatishi lozim. O'quvchi yoshlarning bilish faoliyatini rivojlantirish oson ish emas. Buning uchun Tarbiya fani o'qituvchisining o'zi intellektual jihatdan barkamol bo'lishi talab etiladi. O'quvchilar yoshlarning maktab va maktabdan tashqari hollarda bilish faoliyatining rivojlanishi ko'p omillarga, asosan, mashg'ulotlar mazmunining g'oyaviy hamda ilmiy-nazariy jihatlari yuqori saviyada bo'lishiga, o'qituvchining pedagogik mahorati - mashg'ulotlarni faol, jonli va ishonarli tarzda olib borishiga, hayotiy voqyealarni teran tahlil qila olishiga, o'quvchilarda olamni, odamlarni bilishga kuchli ishtiyoq va moyillik uyg'ota olishiga bog'liqdir. Bu esa muallimning o'quvchilarning mashg'ulotlar mazmunini o'zlashtirib borishini oqilona nazorat qilishi, ular faoliyatini mohirona boshqarishi, ularning yangi bilimlarni o'zlashtirish uchun o'zlarida mavjud bo'lgan bilim va malakalardan foydalana olishlari juda muhim amaliy ahamiyatga ega.

Tarbiya fani eng serqirra fan hisoblanadi. Uni o'qitish va o'quvchilarning atrofni bilish faoliyati orqali ularda tafakkur shakllanadi, aqliy kamol topishiga ko'mak beradi. O'quvchining olamni bilish faoliyatini oshirishga ta'sir ko'rsatuvchi va, umuman, ta'lim sifatini ta'minlovchi metodik usul va vositalarni tanlashda ham o'qituvchidan muayyan darajada zukkolik talab etiladi.

Xalqimizda "tarbiya" degan so'z o'ziga xos jozibali va muqaddas hisoblanadi. Tarbiya aslida "ma'naviyat" degan tushunchaning uzviy bo'lagidir. "Ma'naviyat", "tarbiya", "ta'lim" tushunchalarining falsafiy mazmun-mohiyati, ta'rifi, kategoriyalari, unsurlari, ularga yondosh

tushunchalarga oid dunyo hamda Sharq xalqlari falsafiy ta'limotlaridagi o'ziga xos yondashuvlar mavjudligi ayni haqiqatdir. Ushbu tushunchalar o'zaro chambarchas bog'langan va bir butun jarayonni tashkil yetuvchi falsafiy kategoriyalar ekanligi haqida xulosa chiqarish mumkin. Bu tushunchalar bir-biridan ajralgan holda voqelikka aylanmaydi, boshqacha aytganda, qadriyatlar aynan ma'naviyat va tarbiyaning uyg'unligida, ya'ni ma'naviy tarbiya jarayonida voqyelikka aylanadi. "Ma'naviyat" tushunchasi faqatgina "ma'ni", "ma'no" degan so'zlarni ifodalash bilangina cheklanganda edi, uning ijtimoiy ahamiyati, inson va insoniyat uchun suv va havo kabi zarurligi ochilmay qolgan bo'lur edi. "Ma'naviyat azal-azaldan insonni komillikka yetaklaydigan beqiyos ne'mat"⁹ ekanligi uning hayotiy mohiyatini ochib beradi, zero "hayotga ma'naviyat ko'zi bilan qaragan kishi har narsadan hikmat topadi"¹⁰.

"Tarbiya" ham shunday – uning ijtimoiy ahamiyatini "ma'naviyat" tushunchasidan ayri holda tasavvur qilish mushkul. Chunki "tarbiya" degan kategoriya "jismonan sog'lom, ma'nau barkamol insonni shakllantirish va takomillashtirish jarayonini anglatuvchi tushunch"¹¹ ekanligini "ma'naviyat" tushunchasi bilan uyg'unlashgandagina his qilish, anglab etish mumkin. Ma'naviyat va tarbiya uyg'unligi insoniy barkamollikka erishishning eng asosiy shartidir.

Shunday ekan, "ma'naviyat" ham xuddi "tarbiya" singari "ta'lim" tushunchasi orqali mavjud bo'lishi mumkin. Aniqroq aytganda, ma'naviy tarbiya ta'lim orqali to'laqonli voqyelikka aylanishi, insonning ma'naviy va axloqiy fazilatlari shakllanishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Tarbiya umuminsoniy xarakterga ega bo'lganligi bois, hozirgi sharoitda turli mamlakatlar o'rtasidagi xalqaro ilmiy aloqalar va hamkorlik yildan-yilga kengayib va rivojlanib bormoqda. O'zbekistonda "Tarbiya" fanini o'qitishning yo'lga qo'yilganligi kelajagimiz egalari bo'lgan yoshlarning ma'naviy kamolotini ta'minlashda tom ma'noda tarixiy voqyea bo'ldi. Bugun mamlakatimiz umumta'lim maktablarida ushbu fanni o'qitish borasida kutilgan natijadorlikka erishish g'oyat muhim vazifa bo'lib turibdi.

---

9 Шодиев Ф. Маънавият ва ёшлар. –Т.: ABU MATBUOT-KONSALT, 2008. -46 бет.

10 Қаршибоев М. Эзгулик ва маънавият. –Т.: "Маънавият", 2009. -49 бет.

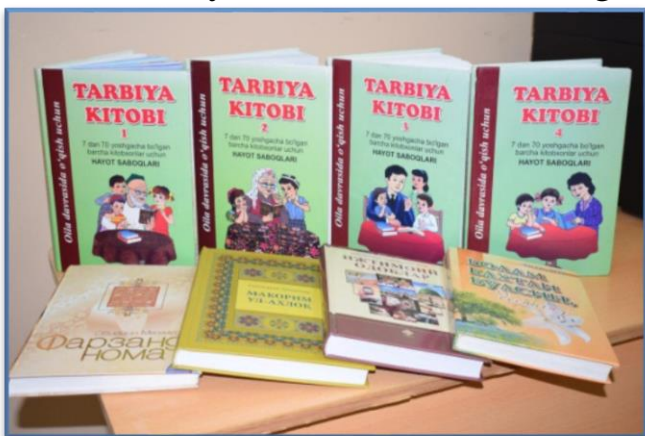
11 Назаров Қ. Жаҳон фалсафаси қомуси. 2-қитоб. –Т.: "Маънавият", 2019. -270 бет.

Boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlar singari tarbiya fani, albatta, uzoq tarixga ega emas. Ammo uning bebaho manbalari bor, ularning ildizi uzoq moziyga borib taqaladi. Bugungi vazifamiz – ana shu boqiy manbalarga tayanga holda ulardan ijodiy foydalanib, endi tetapoya qilib kelayotgan tarbiya fanini izchil yo‘lga qo‘yish, tizimga aylantirishdan iborat.

2022-2026 yillarda xalq ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dastur, ya’ni Rivojlantirish dasturi, unda nazarda tutilgan asosiy parametrlar, pedagog kadrlarni zamonaviy metodikalar asosida o‘qitish amaliyotining joriy etilganligi bugun tom ma’noda uzluksiz ta’lim ravnaqining asosiy omillari hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, bugungi kunda ta’lim standartlarini takomillashtirish, darsliklarning yangi avlodlarini yaratish, informasion axborot vositalari, kompyuterlashtirish, axborot–resurs markazlarini jihozlash va boyitish maktab ta’limi oldida turgan g‘oyat dolzarb vazifalardan hisoblanadi.

Albatta, Tarbiya fanini o‘qitish masalalariga bag‘ishlangan maqolalar, ilmiy tadqiqot materiallari amaliyotga keng tatbiq etib borilmoqda. Ammo bugun fragmental materiallardan ko‘ra yaxlit, fundamental nashrlarga ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Jamiyatimiz taraqqiyotining hozirgi bosqichi shuni taqozo qilmoqda.

Ana shu ma’noda Tarbiya fanining nazariy asoslarini ishlab chiqish va takomillashtirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarga ehtiyoj ham kundan kunga ortib borayotir. Shu o‘rinda pedagogika fanlari doktori, professor Muhammad Quronovning tadqiqotlari, xususan, uning “Milliy tarbiya” nomli ilmiy-metodik mazmundagi kitobi (T.: “Ma’naviyat”, 2007 yil),

“Bolam baxtli bo‘lsin, desangiz...” nomli risolasi (T.: “Ma’naviyat”, 2014 yil), mazkur qo‘llanma muallifining “Sharq falsafasida ma’naviy tarbiya ustuvorligi” nomli monografiyasi (T.: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashri, 2020), shuningdek, keyingi yillarda

himoya qilingan bir qator dissertasiya tadqiqotlarini keltirish mumkin¹².

¹²Диссертация мавзулари адабиётлар рўйхатида келтирилган.

Pedagog olimlarimizning keyingi yillardagi tadqiqotlarida maktab ta'limida yangi bo'lgan Tarbiya fani mashg'ulotlarining sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan e'tiborga loyiq ishlar amalga oshirilmoqda. Bunda asosiy e'tibor Tarbiya fanini o'qitishning yangi, innovasion metodlari hamda texnologiyalarini ishlab chiqish masalasiga qaratilmoqda. Bunga misol sifatida pedagogika fanlari doktorlari, professorlar B.Ziyomuhammadov, F.Ismoilovning "Barkamol avlodni voyaga yetkazish sirlari"(T.: "Sano-standart" nashriyoti, 2011), "Pedagogik mahorat asoslari" (T.: "Tib-kitob", 2009) kabi tadqiqotlarni keltirish mumkin. Shuningdek, 2015 yilda nashr etilgan "Pedagogik ensiklopediya" nomli qomusiy to'plamda ham Tarbiya fani mashg'ulotlarining mazmunini oshirishga doir qiziqarli materiallar topish, ularni o'rganish, ta'lim jarayoniga tatbiq etish tavsiya etiladi.

Ilmiy tadqiqot ishlari, shuningdek, respublika miqyosida o'tkazilayotgan ilmiy-amaliy konferensiyalarda Tarbiya fani mashg'ulotlarining sifati va mazmunini oshirish yo'nalishida quyidagilarga e'tibor qaratilmoqda:

1. O'quvchi ongida bo'layotgan o'zgarishlar;
2. O'quvchining axloqiy qiyofasidagi o'zgarishlar;
3. O'quvchini qamrab olgan muhit;
4. O'quvchining o'zgaralar bilan munosabatidagi xususiyatlar;
5. O'quvchining internet madaniyati;
6. O'quvchining o'z bilimini oshirishga bo'lgan intilishi va h.k.

Tarbiya fanini o'qitish doirasidagi ilmiy tadqiqotlar, yangilik va izlanishlardan ko'zlangan maqsad yagona – Prezidentimiz so'zlari bilan aytganda, "bizni hamisha o'ylantirib keladigan muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bugun zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Mazkur o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin... Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan"¹³.

Bugun, mamlakatimiz ta'lim tizimida islohotlar jadal ketayotgan bir

---

¹³ Куронов М. Инсон кадрини улуғлаш ва тарбия маскани // "Халқ сўзи", 2022 йил 31 январь. -№22 (8084)-сон.

paytda Tarbiya fanini eng zamonaviy texnologiyalar, ilgʻor metodikalar asosida oʻqitish nihoyatda dolzarb va kechiktirib boʻlmas vazifa hisoblanadi. Tarbiya fanini interfaol usul va metodlarni qoʻllash, ulardan keng foydalanish esa oʻqituvchining mahoratiga bogʻliqligi kunday ravshan. Boshqacha aytganda, yeskirgan yondashuvlar va usullar bilan oʻtadigan zerikarli darslar oʻrniga kasb-koriga masʼuliyat bilan yondashadigan, bilimdon, mahoratli, interfaol pedagogik texnologiyani mukammal oʻzlashtirgan, taʼlimni innovasiyalar asosida tashkil yeta oladigan oʻqituvchilarga ehtiyoj kun sayin oshib bormoqda.

Taʼlimda moddiy baza, standart, oʻquv rejayu dasturlar va oʻquv-uslubiy adabiyotlar qanchalik takomillashtirilmasin, kutilgan natijaga erishish, chuqur va puxta bilim berish, yuqori sifatli taʼlimni taʼminlash, yuqori oʻzlashtirishga erishish bevosita nazariy va amaliy mashgʻulotlarni olib boruvchi oʻqituvchining ijodkorligi, izlanuvchanligi, malakasiga, pedagogik mahoratiga bogʻlanib qolaveradi. Bu – inkor etib boʻlmas haqiqat.

Barkamol shaxsni kamol toptirishda Tarbiya fanining imkoniyatlarini hech narsa bilan qiyoslab boʻlmaydi. Barkamol avlod tarbiyasi esa Oʻzbekistonda “Maʼrifatli jamiyat”ni barpo etishning eng muhim va zarur talablaridan biridir. Shu nuqtai nazardan umumtaʼlim maktablarida Tarbiya fanini oʻqitish – yangi jamiyat barpo etishda oʻziga xos “katalizator” vazifasini bajarmogʻi kerak.

TARBIYA FANINI OʻQITISHDA ILGʻOR PEDAGOGIK TAJRIBALAR VA ULARNI AMALDA QOʻLLASH

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi “2022-2026-yillarda xalq taʼlimini rivojlantirish boʻyicha milliy dasturni tasdiqlash toʻgʻrisida”gi PF-134-son Farmoni mamlakatimizda taʼlimning milliy modelini yaratish va uni tizimga joriy etish bilan bogʻliq vazifalarni belgilab berdi. Xususan, maktab oʻquvchilarining bilimi va koʻnikmalarini shakllantirish, ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, oʻqituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat

tarkibini oshirish, darsliklar va o'quv metodik majmualarni takomillashtirish, ta'limning zamonaviy modellarini barpo etish bilan bog'liq maqsadlar, ularni amalga oshirishda o'qituvchilarning mas'uliyatini oshirish eng muhim vazifalar qatorida ko'rsatib o'tildi.

Savol tug'iladi: umumta'lim maktablarida faoliyat olib borayotgan o'qituvchilarimiz bugun ta'lim islohotlariga mos holda mehnat qilishyaptimi, ular yangilangan innovasion pedagogika asosida dars o'tishga tayyormi? Ular o'z ishiga mas'uliyatni chuqur his qilgan holda yondoshyaptimi? Haligacha an'anaviy tarzda, zerikarli darslar davom yetayaptimi, ulardan voz kechish uchun nima qilish lozim?

Xususan, Tarbiya fani mashg'ulotlarida ilg'or, zamonaviy pedagogik tajribalarni qo'llash, ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, takomillashtirilgan standart va moderinizasiya qilingan dasturlarni o'zlashtirish, o'quvchi yoshlarni mustaqil, erkin fikr yuritishga o'rgatish, ularda mantiqiy tafakkurni shakllantirish uchun nimalarga e'tibor qaratmoq kerak, degan savollar o'z-o'zidan paydo bo'layotgani yo'q.

Albatta, bunday muammolarni ijobiy hal etish maqsadida o'qituvchining faoliyatiga tanqidiy ko'z bilan qarab, uni innovasion nuqtai nazardan qayta ko'rib chiqish, ilg'or pedagogik tajribalar, interfaol ta'limning shakl va usullarini keng joriy etish nihoyatda muhimdir. O'qituvchi bugun o'z faoliyatiga tanqidiy ko'z bilan, ijodiy yondashib, qayta ko'rib chiqish zarurligini zamonning o'zi talab qilmoqda. Shunday ekan, o'quvchilar bilan samimiy munosabatda bo'lish, ular shaxsini rivojlantirish masalasiga mas'uliyat bilan yondashuv, hamkorlik va hamijodkorlik bilan individuallashtirish asosida, ularda chuqur bilimga motivasiya hosil qilish orqali alohida e'tibor qaratishni davrimiz evrilishlari taqozo qilmoqda.

Bugun hammaga ma'lum haqiqat shundaki, o'qituvchi o'z faoliyatni muntazam ravishda kuzatib va tahlil qilib borsa, o'ziga tanqidiy baho bera olsa, o'z ustida muntazam ishlashga o'rgansa, doimo yangilikka intilsa uning faoliyatida albatta yutuqlar bo'ladi, oldiga qo'ygan maqsadiga yerisha oladi. Bu esa o'qituvchining yangi pedagogik texnologiyalarni o'quv jarayoniga dadillik bilan qo'llash, ulardan keng foydalanishga o'rganishi lozim. Bugun ta'lim jarayoni o'quvchining ma'naviy

ehtiyojlarini qondirishga qaratilmog'i zarur. Shu bois, shaxsga, uning kamolotiga qaratilgan ta'lim o'quvchida orzu-istaklarini ro'yobga chiqaruvchi qudratli vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ma'lumki, XX asr o'rtalarida paydo bo'lgan "pedagogik texnologiya" degan atama ta'lim texnologiyasi tarzida qo'llanilib, mazmunan o'quv jarayonida audio texnika vositalaridan foydalanishni anglatgan. Ushbu atama dastlab AQShda qo'llana boshlangan. Keyinchalik ta'lim texnologiyasi o'rniga "dasturlashtirilgan ta'lim" degan atamadan foydalanish rasm bo'ldi. O'tgan asrning 80-yillariga kelib "pedagogik texnologiya" atamasi kompyuterli va axborot texnologiyalari bilan sinonim tarzda ishlatila boshlandi.

Manbalar guvohlik berishicha, "texnologiya" atamasi yunoncha *techne* – san'at, mahorat va *logos* - fan degan so'zlardan tashkil topgan, ya'ni *mahorat fani* ma'nosini bildiradi¹⁴. Ammo ushbu ifoda zamonaviy texnologik jarayonni to'liq tavsiflab bera olmaydi. Chunki, texnologik jarayon deyilganda - mehnat qurollari bilan mehnat vositalariga ta'sir etish natijasida mahsulot yaratish bo'yicha qilingan mehnat va jarayonlar tushuniladi. Shundan kelib chiqib, ushbu ta'rifni turlicha sharhlash mumkin, bunda: pedagogik texnologiya – bu o'qituvchi tomonidan o'qitish vositalari yordamida o'quvchilarga ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda muayyan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayoni, deb ta'riflash, bizningcha, xato bo'lmaydi. Ko'p yillar mobaynida pedagogik texnologiyaga o'quv jarayonini texnik vositalar yordamida amalga oshirish, deb qarab kelindi. Faqat 70-yillardan boshlab pedagogik adabiyotlarda bu tushuncha yangicha talqin etila boshlandi. Texnologiya deganda, subekt tomonidan obektga ko'rsatilgan ta'sir natijasida subektda sifat o'zgarishiga olib keluvchi jarayon tushuniladi. Texnologiya doimo zarur vositalar va sharoitlardan foydalanib, obektga yo'naltirilgan maqsadli amallarni muayyan ketma-ketlikda bajarishni nazarda tutadi.

Umumta'lim maktablarining Tarbiya fani o'qituvchilari faoliyatida yangi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning namoyon bo'lishi ularning novatorligiga, mahoratiga, innovasion pedagogik texnologiyalar va ularning mohiyati borasida ma'lumotlarga qanchalik egaligi, nazariy bilimlarni

---

14 Қаранг: Жаҳон фалсафаси қомуси. 2-китоб. – Т.: “Маънавият” нашриёти, 2019. –Б.317.

amaliyotda qo'llay olishga layoqati, moyilligining qanchalik darajada shakllanganligiga bog'liq.

Demak, o'qituvchining innovasion pedagogik mahoratini oshirish 4 ta muhim omilga bog'liq: 1) har bir o'qituvchi o'z fanini puxta bilishi lozim; 2) o'qituvchi bilimni o'quvchiga yetkazib berish mahoratiga ega bo'lishi kerak; 3) o'qituvchining psixologik (ruhiy) tayyorgarligi; 4) uning o'z ustida tinimsiz ishlashi¹⁵.

Ma'lumki, hozirgi paytda ta'limga individuallashtirish tamoyillarini keng joriy qilish muhim masalaga aylandi. Individuallashtirish - bu o'qitishning shunday usuliki, bunda har bir o'quvchi o'quv jarayonida faol ishtirok etadi va u o'quvchining bilish qobiliyatini kuchaytirib boradi. Individuallashtirish ta'lim jarayonini tashkil etishda o'qituvchining uslubiy yondashuvi, tezkorligi, mahorati, o'quvchining shaxsiy xususiyatlarini oqilona hisobga olinishini namoyon qiladi. Demak, individuallashtirish - bilish jarayonining markazida albatta o'quvchi bo'ladi, deganidir.

Ta'limda individual yondashuvning quyidagi xususiyatlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Avvalo har bir o'quvchi bilan individual ishlaganda uning shaxsiy

fazilatlari o'qituvchining doimiy e'tiborida turishi hisobga olinmog'i lozim.

2. O'quvchi bilan muloqot olib borilganda uning o'ziga xos xususiyatlari o'qituvchining diqqat

markazida bo'lmog'i lozim.

3. Mashg'ulotlar o'tkazish jarayonida ham o'quvchining shaxsiy sifatleri va qobiliyati, e'tiborga olinishi zarur.

4. Pedagogik hamkorlik va psixologik munosabatlar jarayonida o'quvchining individual rivojlanish darajasi e'tiborga olinishi lozim.

15 Хайдаров К.Д. Янгиланаётган Ўзбекистонда маънавий кадрларнинг тикланиши ва унинг узлуксиз таълим тизимидаги аҳамияти. Фалсафа ф. д-ри (DSc) дисс. Автореферати. - Самарқанд, 2022. -Б.20.

Ta'limda individuallashtirish - o'quv jarayonining ustuvor yo'nalishi bo'lib, uning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

ta'lim jarayonini individuallashtirish orqali o'quvchining shaxsi rivojlantiriladi;

kutilgan natija har bir predmetni o'qitishni individuallashtirish orqali amalga oshiriladi;

ta'lim shakllarini individuallashtirish bilan bevosita fanlarni integrasiyalash uchun shart-sharoiti yaratiladi;

Shu boisdan o'quv jarayonining pirovard natijasi va samaradorligi individuallashtirish orqali ta'minlanadi. Individuallashtirish orqali ta'limda bilim, ko'nikma, malaka olish o'quvchining qiziqishi asosida amalga oshadi. Shu tufayli o'quvchining bilish ko'nikmalari rivojlantiriladi va boyitib boriladi, o'quvchida o'z ustida mustaqil ishlash ko'nikmalari ham shakllanib boradi. Shunday qilib, ta'lim-tarbiyaning natijadorligi o'quvchining ta'lim mazmunini o'zlashtirishga qaratilgan mustaqil mutolaa bilan samarali shug'ullanishi, erkin fikr yuritishi va tafakkur faoliyati bilan uzviy bog'liq.

Individuallashtirish ta'limga ilg'or, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etishda o'ziga xos yo'nalish bo'lib, u orqali mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilarda quyidagi fazilatlar shakllanib boradi:

bilim olish barobarida o'quvchi mustaqil o'qish, mutolaa qilish, o'rganish, ishlashga va o'zlashtirishga o'rgatib boriladi;

o'quvchida mutolaa madaniyati, kitobxonlikka havas, axborot egallashga moyillik kabi ko'nikmalar ham shakllanadi;

ular da hayotni mustaqil idrok qilish, unga nisbatan muayyan pozisiya, munosabat shakllanadi;

o'quvchida ijodga havas, ijodkorlik fazilatlari ham qaror topadi, muhim va prinsipial masalalarda mulohaza yuritish, shaxsiy xulosalar chiqarish ko'nikmalari ham rivojlanib boradi;

ularda yot fikrlarga murosasizlik, ularga qarshi fikr yurita olish, o'z nuqtai nazarini himoya qila olish ko'nikmalari ham shakllantiriladi.

o'quvchilarda tayyor bilimlarga tayanib qolmasdan, ularni darsliklardan, axborot resurs markazlaridan, internetdan, turli boshqa manbalardan izlash, topish, qayta ishlash orqali mushohada qilish ko'nikmalari yaratiladi;

o'quvchida darsliklar bilan ishlash, o'qish, o'rganish, matnlar yaratish, qo'shimcha adabiyotlarni o'rganish va manbalardan foydalanish orqali bilim va tasavvurlarini kengaytirib va boyitib borishga intilish kuchayadi;

o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalarini kundalik hayotda va o'zlarining amaliy faoliyatida qo'llash imkoniyatlari oshiriladi va h.k.

Ilg'or pedagogik tajribalarning joriy etilishi mashg'ulotlar sifati va natijadorligini oshiribgina qolmay, balki:

o'quvchilarning o'zaro faolligini kuchaytiradi, kelgusida ilmiy tadqiqot olib borish, olim bo'lishga intilish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi;

ular hamkorlikda ishlash, ilmiy natijalarga erishishga motivasiya beradi;

o'quvchida mushohada madaniyati va falsafiy tafakkurni rivojlantiradi, Yeng muhimi – ta'lim-tarbiyada didaktiv motivlar vujudga keladi: o'quvchining ma'naviy ehtiyoji, hoxish-istagi qondiriladi, bilish jarayonidan o'quvchining shaxsiy manfaatdorligi kuchayadi. Yeng muhimi – o'quvchida mehnasevarlik va tirishqoqlik fazilatlarini kuchayadi.

Mashg'ulotlarda ilg'or pedagogik tajribalar, interfaol metodlardan foydalanish – bugun zamon zayli, davr talabiga aylandi. Uning qator afzalliklari bor, jumladan:

birinchidan, o'qituvchi bilan o'quvchilar o'rasida pedagogik hamkorlik va hamjihatlikni kuchaytiradi;

ikkinchidan, fanni, uning mazmun-mohiyatini puxta o'zlashtirishga sabab bo'ladi;

uchinchidan, mashg'ulotlar o'tkazishning samarali shakllari (yakka, juft, guruh, katta guruh)dan foydalanish imkonini beradi;

to'rtinchidan, o'quvchilarda yuqori motivasiyaga paydo qiladi;

beshinchidan, o'quvchida ijodkorlik xususiyatlarini rivojlantiradi;

oltinchidan, o'quvchilarda axborot olish, qayta ishlash, undan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantiradi;

yettinchidan, o'quvchining o'zi o'ziga baho berish ko'nikmalari, tanqidiy qarashini shakllantiradi;

sakkizinchidan, o'quvchining mushohada va tafakkur madaniyatini rivojlantirish imkoniyatlarini kuchaytiradi.

Eng muhimi - interfaol usuldagi mashg'ulotlar fanning mazmunini puxta o'zlashtirish barobarida o'quvchini mantiqiy fikrlashga o'rgatadi.

Shuni unutmash kerakki, o'quvchini mantiqiy fikrlashga o'rgatmoqchi

bo'lgan o'qituvchining o'zi ana shunday sifatlarga ega bo'lmog'i, ya'ni *mantiqan teran fikrlaydigan*, mushohada madaniyatiga ega bo'lgan, chuqur mulohazali bo'lmog'i kerak. Qadimgi yunon donishmandi Demokrit ta'biri bilan aytganda, "bilimlar mo'lligidan ko'ra fikrlar mo'lligiga erishish afzalroq".

Bugungi kunda mamlakatimiz umumta'lim maktablarida dars mashg'ulotlari qanday usullarda tashkil etilmoqda? Kuzatuvlarimiz shuni ko'rsatadiki, ushbu jarayonda asosan uchta – passiv, faol va interfaol usullar ta'lim amaliyotida keng qo'llanilmoqda.

Eskirgan, bugun ta'lim jarayonidan tobora chetlashib borayotgan usul, ya'ni passiv usul. O'quvchi o'qituvchining so'zlab, ya'ni hikoya qilib berishi, ma'ruzasi, og'zaki tushuntirishi, bayon etishidan o'quv materiallarni yeshitadi, ko'radi, o'zlashtirishga harakat qiladi. Uyga berilgan vazifalarni qo'llanma, masala, mashqlar to'plami, darslik kabi manbalardan o'qib o'rganadi. Bunday usulni o'quvchi bilan o'qituvchi orasidagi tizimli muloqot deb bo'lmaydi. O'quvchi o'z darajasida - qobiliyali, qiziqishi, istak, hoxishi asosida o'zlashtiradi. Unda ta'lim mazmunini standartlar darajasida o'zlashtirish kafolatlanmaydi.

Birmuncha jonliroq, amaliyotda ko‘proq uchraydigan usul, ya’ni faol usul. Bunda an’anaviy usuldan keng foydalaniladi. O‘qituvchi ta’lim mazmunini bayon etishda bor kuchini, mahoratini ishga solib, dalil, ko‘rgazmali qurollar, didaktik tarqatma materiallar yordamida ta’sirchan qilib tushuntirishga harakat qiladi. O‘qituvchi o‘quvchilar bilan nazorat fikr almashadi. Muloqot o‘rnatadi. Ijodiy ishlar berish orqali mashqlar yechadi. Uy ishlarini ham mustaqil ishlash, takrorlash orqali amalga oshiradi. Ta’lim mazmunini bir muncha yuqori o‘zlashtirishga yerishadi.

Ta’lim samarasini ta’minlovchi, hozirda o‘qituvchi o‘z faoliyatida ko‘proq intilayotgan usul, ya’ni interfaol usul. Unga asosan mashg‘ulotlar jarayonini samarali tashkil etishga uchun eng qulay muhit yaratiladi. Bunday ijodiy muhit o‘quvchilarning o‘zaro muloqoti, fikr almashishlari uchun eng optimal imkoniyat hisoblanadi: hal qilish lozim bo‘lgan masalalar hamjihatlikda muhokama qilinadi, yechiladi, vaziyatdan hamkorlikda chiqishga erishiladi. O‘zaro faol muloqot jarayonida o‘quvchilar bir-birlaridan ilhomlanib, ma’naviy qoniqish hosil qiladilar. Mashg‘ulotning har bir ishtirokchisi o‘zini ta’lim mazmunining muallifidek xis qiladi va pirovardida ta’lim mazmunini to‘la o‘zlashtirishga erishiladi.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Ilmga asoslanmagan sohaning kelajagi bo‘lmaydi”¹⁶. Ayni paytda sohada amalga oshirilayotgan tub islohotlarning muhim yo‘nalishlari sifatida ta’limning sifatini ko‘tarish, yangi pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayonida keng qo‘llash, ilmiy tadqiqot ishlari samaradorligini oshirish, jamoada ishchanlik, ijobiy, sog‘lom raqobat muhitini shakllantirish uchun qulay imkoniyatlar vujudga keldi. Ijodiy muhit shunday muhitki, unda jamoa a’zolari tomonidan keng ko‘lamda izlanishlar olib boriladi, tajribalar o‘tkaziladi,

16 Шавкат Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси. Т.: “O‘zbekiston”, 2021. –271 бет.

ularning natijalari chuqur tahlil qilinadi, mantiqiy xulosalar chiqariladi, amaliyotda sinab ko‘riladi va h.k. Shuning bilan birgalikda, tarbiyalanuvchi, o‘quvchilar qobiliyati va iste’dodini rivojlantirish, aniq maqsadni ko‘zlagan holda ular bilan ishlash tizimini takomillashtirish, ushbu yo‘nalishda jamoatchilik e’tiborini o‘quv-tarbiya jarayoniga, tarbiyalanuvchi, o‘quvchi-talabalar shaxsini rivojlantirishga jalb etish yo‘nalishidagi ishlarga e’tibor kuchaytirmoqda.

Ijodiy muhit ma’naviy muhitning uzviy qismidir. Aniqroq aytganda, ular o‘zaro dialektik aloqadordir: ijodiy muhit ma’naviy muhitni boyitadi, ma’anaviy muhit esa ijodiy muhitning shakllanishi va rivoji uchun shart-sharoit yaratadi.

Ijodiy muhit deganda bevosita ijod jarayonining o‘zini tushunish mumkin. Xo‘sh, ijod nima? “O‘zbekiston milliy yensiklopediyasi”da unga shunday ta’rif berilgan: “Ijod – insonning yangi moddiy va ma’naviy ne’matlar yaratish faoliyati. Unda inson tafakkuri, xotirasi, tasavvuri, diqqati, irodasi faol ishtirok etadi, butun bilimi, tajribasi, iste’dodi namoyon bo‘ladi”¹⁷.

Ijod faqat ilmiy yoki badiiy shaklda bo‘libgina qolmaydi. Yangiliklarga intilish, yangi g‘oyalarning tug‘ilishi, uni hayotga, kundalik turmushga joriy etish ham ijodiy faoliyatning mahsulidir.

Ma’naviy muhit sermahsul ijod qilish uchun qulay imkoniyat demakdir. Ma’naviy muhitga ta’rif berib, taniqli faylasuf A.Erkayev shunday yozadi: “Ma’naviy muhit – jamiyatning hissiy, aqliy va jismoniy kamolot borasida yerishgan o‘rtacha saviyasi asosida vujudga kelgan talablari va ularning amalga oshish tartibi. Muhit, odatda, barqarorlikka, bir tekislik va bir xillikka intiladi, ularning talablari va ta’siri hammaga birdek o‘rtacha bo‘ladi”¹⁸. Ma’naviy va ijodiy muhit haqida alohida nazariy tadqiqotlar kam bo‘lsada, har holda bu tushunchalarning mazmun-mohiyati o‘qituvchilarimizga ayon, deb o‘ylaymiz. Gap bunday muhitni qanday yaratish va undan samarali foydalanish haqida ketmoqda.

Ma’naviy va ijodiy muhitni shakllantirishda, rivojlantirishda ta’lim-tarbiyaning, o‘qituvchi va murabbiylarning o‘rni beqiyos. Sog‘lom fikr,

---

17Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 4-жилд, Т.: 2002. -81-бет.

18А.Эркаев. Маънавият – миллат нишони. Т.: 1999. -35-бет.

ishchanlik va tashabbuskorlik bor joyda muhit sog‘lom bo‘ladi, o‘sha jamoa a‘zolarining ma‘naviy saviyasi ham yuksak bo‘ladi. Aks holda ma‘naviy nosog‘lom muhit qaror topadi, bu esa jamoada uyushqoqlik, mehr-oqibatni yemiradi. Ayniqsa, ta‘lim muassasalarida chinakam ishchanlik, ijodiy muhit shakllangan bo‘lsa, u yerda yutuq ham, samara ham, unumdorlik ham yuqori bo‘ladi.

O‘qituvchilarimiz ilg‘or pedagogik tajribalar, interfaol metodlarning mazmun-mohiyatini bilishdan tashqari ularning qanday elementlarni o‘z ichiga olishini ham bilishlari lozim. Hozirgi kunda maktab ta‘limi tizimidagi mutaxassislar, soha metodistlari, amaliyotchi o‘qituvchilari interfaol usullarning turli tuman shakl va uslublarini amaliyotda qo‘llab kelmoqdalar. Xususan,

juftlikda ishlash;

karusel;

kichik guruhlarda ishlash;

akvarium;

tugallanmagan gaplar;

aliy hujum;

broun harakati;

daraxt yelimi;

o‘z nomimdan so‘zlayman;

rolli o‘yinlar;

press-metod;

o‘z pozitsiyasini egallash;

munozara;

debatlar;

katta davra va b.

Albatta, ushbu shakl va uslublarning qaysi biridan foydalanish, mashg‘ulotni tashkil etish uchun har bir darsning konsepsiyasini yaratish, shu asosda uning ketma-ketligi, reglamenti, ish tartibi, maqsad va vazifalari, kutilayotgan natijalar oldindan belgilab olinishi va bundan o‘quvchilar albatta xabardor yetilishi lozim. Shunday ijodiy muhit yaratilsa, uning samarasi ham kutilganidek bo‘ladi, ya‘ni:

o‘qish va tadqiqotlarga ko‘maklashiladi;

turli tadqiqotlar olib borish uchun materiallar taxt qilib qo'yiladi;
ijodkorlik, qobiliyatlar rag'batlantirib boriladi;
ijtimoiy va kommunikativ ko'nikmalar rivojlantiriladi;
fikrlar va axborotlar almashinuviga imkon yaratiladi;
nutqiy rivojlanish rag'batlantiriladi;
ma'lumotlarni mustaqil olish ko'nikmalari shakllanadi;
uzluksiz ta'lim olish ko'nikmalari rivojlantiriladi;
turli usullar bilan ma'lumotlar olish uchun resurslarni o'z ichiga oladi.

Shunday bo'lganda turli xil ma'lumotnomalar, lug'atlar, qomusiy to'plamlar, geografik xaritalar, kompyuter, tajriba o'tkazish uchun turli asboblarni, materiallar bilan ishlash uchun qulay imkoniyatlar yaratiladi.

Pedagogik faoliyatda ta'lim usullarini to'g'ri tanlash g'oyat muhim ahamiyatga ega. Ta'lim berish usulini ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchilarning mashg'ulotda qo'yilgan maqsadga erishishga qaratilgan o'zaro hamkorligini to'g'ri va tartibli tashkil etish yo'li, deb tushunish mumkin. Bu hamkorlik serqirra va murakkab jarayon hisoblanadi. Ta'lim berish usuli ta'lim jarayonida ta'lim oluvchining bilishi, udallashi va qadrlashi lozim bo'lgan natijalarga erishishni ifodalaydi. Boshqacha aytganda, ta'lim berish usuli mashg'ulotda qo'yilgan maqsadga erishishning eng optimal yo'lidir. Bunda asosiy qoida – ta'lim maqsadiga mos kelish hisoblanadi.

Tanlab olingan ta'lim usulining natijadorligi qanday mezonlarga bog'liq? Bunda natijadorlik bajarilgan yoki bajarilmagan vazifa bo'yicha xulosa chiqarish orqali aniqlanadi.

Masalan, aqliy hujum yoki guruhlarda ishlash munozara natijadorligini mashg'ulot jarayonida bajariladigan topshiriqlar bilan bog'liq bo'lmagan holda yoki vaziyatni tahlil qilish va uni hal qilish (keystadi) usulining natijadorligini oldindan baholash mumkin. Usulning asosiy natijadorlik kriteriylari quyidagilar:

belgilangan vazifalarni bajarish uchun uni qo'llashning mosligi va qulayligi (optimalligi);

uni qo'llashda ortiqcha murakkablik mavjud emasligi;

ko'zlangan natijalarga erishishga bo'lgan qat'iy ishonchni ta'minlashi.

Tarbiya fanini o‘qitishda ta’limning qanday usullaridan foydalanish maqsadga muvofiq? Albatta, bu ta’lim usulini to‘g‘ri va oqilona tanlash, qolaversa, o‘qituvchining mahoratiga bog‘liq. Ularni shartli ravishda to‘rtta guruhga ajratib tavsiflashga harakat qilamiz.

Birinchi guruh ta’lim usullari tayyor o‘zlashtiruvchilik o‘quv faoliyatini ifodalovchi usullarni bildiradi. Ularga quyidagilar kiradi:

Ma’ruza – davomli vaqt ichida o‘qituvchi tomonidan katta hajmdagi o‘quv materialining monologik bayon qilishi.

Usulning asosiy *vazifasi* - ta’lim berish. *Belgilari*: qat’iy tuzilma, og‘zaki-mantiqiy bayon qilish, berilayotgan axborotning ko‘pligi va ketma-ketligi. Ma’ruzalar muhim lahzalarini ajratib ko‘rsatish imkonini beradi. Ma’ruza usulining samaradorlik shartlari quyidagilarga bog‘liq:

uning rejasini tuzish;

mavzuning maqsadi, vazifalari va rejani eshittirish;

har bir reja bayon etilgach, qisqa umumlashtiruvchi xulosalar berish;

ma’ruzaning har bir qismi o‘zaro uzviy va mantiqiy izchil bo‘lishini ta’minlash;

ma’ruzaning hamda seminar (yoki amaliy mashg‘ulot)lar bilan adekvatligini ta’minlash.

Hikoya – voqea-hodisaning monologik bayoni bo‘lib, o‘quvchining o‘rganilayotgan materialga qiziqishini kuchaytirishga qaratiladi. Hikoya muayyan voqea-hodisaning mazmunini hissiy (yemosional) tarzda yetkazib berish bo‘lib, bunda o‘qituvchining san’atkorona mahorati muhim ahamiyatga ega bo‘lib, materialni ta’sirchan bayon qilishi g‘oyat muhimdir. Tarbiya darslarida hikoyani real hayotdan olish va tahlil qilish muhimdir.

Tushuntirish ham hikoyaga yaqin bo‘lib, voqea-hodisaning turli jihatlarini doskaga yozib tushuntirish yoki tahlil qilish, izoh berish hamda isbotlash orqali o‘quv materiali yoritilishini bildiradi.

Namoyish – o‘quvchilarni muayyan obekt, voqea-hodisalar va jarayonlar bilan ularning tabiiy holdagi ko‘rinishi orqali tanishtirish yo‘li bilan yemosional ta’sir ko‘rsatish. Namoyish o‘quvchining diqqat-e’tibori qaratilgan obekt yoki narsa-hodisaning tashqi ko‘rinishi, shakl-shamoyili

bilan birgalikda ularning ichki tuzilishi, xossalari bilan ham tanishishga imkon beruvchi usuldir.

Ushbu usul orqali qo'yilgan maqsadga erishish, natijadorlikni ta'minlash quyidagilarga bog'liq:

e'tibor qaratilgan obektning to'g'ri tanlash;

ta'lim oluvchilar diqqatini obektning muhim jihatlariga qaratish;

namoyish qilinayotgan obektning faqatgina ko'rish emas, balki uni idrok qilishga erishish;

e'tibor qaratilgan obektning muhim va muhim bo'lmagan xossalarini aniqlash va ularga tayanib, obektning sifati haqida xulosaga kelish.

Tasvirlash – narsa yoki hodisaning xossalarini chizmalar, jadvallar, rasmlar, suratlar, albomlar, xaritalar, modellar orqali tushuntirish va o'rgatish.

Ko'rish – obektning xossalarini kodoskop, proyektor, kinoapparat, shuningdek axborotni displey bilan aks ettiruvchi kompyuterlar bo'yicha qabul qilish usuli.

Ikkinchi guruh ta'lim usullariga o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarni ikkinchi darajada o'zlashtirishni ta'minlovchi usullar kiradi.

Masalan, *kitob bilan ishlash* usuli. U mashg'ulot jarayonida o'qituvchi rahbarligida yoki uyda mustaqil ishlashni bildiradi.

O'quvchilarga uyda kitob bilan ishlash uchun topshiriq berishdan oldin o'qituvchi o'quvchining kitob bilan mustaqil ishlash ko'nikmasiga ega ekanligiga ishonch hosil qilishi kerak. Bordini, ish o'quv mashg'uloti jarayonida olib borilsa, unda kitob bo'yicha o'rganiladigan materialni alohida qismlarga bo'lib, ularni nazorat qilish lozim.

Laboratoriya usuli – o'quvchilarning o'qituvchi rahbarligi ostida avvaldan tayyorlangan reja bo'yicha

tajribalar o'tkazishi yoki amaliy topshiriqlarni bajarish asnosida yangi bilimlarni qabul qilishlari va ularni tushunib olishlariga qaratilgan usul.

Laboratoriya usuli bilishning empirik shakli bo'lib, uning asosiy vazifasi o'quvchilarni bilishga o'rgatish va mavjud bilimlarini boyitishdan iborat bo'lib, u o'quvchilarga qator afzalliklar beradi, jumladan:

o'quvchilarning alohida jihozlar bilan ishlash bo'yicha malaka va ko'nikmalarini rivojlantiradi;

bilimlarni tekshirish va mustaqil tadqiqot yo'llarini tanlashga o'rgatadi;

ularning amaliy malakalarni egallash, natijalarni qayta ishlash va avvalgi bilimlar bilan solishtirish imkonini beradi.

Laboratoriya – murakkab usul bo'lib, u maxsus jihozlarning mavjud bo'lishi hamda o'quvchilarning ham puxta tayyorgarligini talab etadi. Undan foydalanish kuch va vaqtni sarflash bilan bog'liq. Shuning uchun, tajriba usulini rejalashtirayotganda, mustaqil tadqiqotning ta'lim samaradorligini oshirishga ishonch hosil qilish zarur.

Mashq qilish usuli, ya'ni o'rganilayotgan materialni amaliyotda qo'llash maqsadida muntazam ravishdagi takrorlanuvchan harakatni nazarda tutadi.

Uning asosiy vazifasi - ta'limiy va rivojlantiruvchi.

Mashqning maxsus, sharhlashga doir, yozma, og'zaki, ishlab chiqarish kabi turlari mavjud.

Uchinchi guruh ta'lim usullari suhbat, bahs-munozara, aqliy hujum, vaziyat kabi muhokama qiluvchi usullar bo'lib, ular o'quvchilarda uchinchi darajada o'zlashtirishni ta'minlovchi usullar sirasiga kiradi.

Suhbat - ta'lim berish va o'rganishning ikki tomon o'rtasidagi savol-javobli yo'li bo'lib, ushbu guruh ta'lim usullaridan eng qadimiysi

hisoblanadi. Antik dunyoda buyuk yunon faylasufi Suqrot ikki tomonning suhbat, ya'ni dialogning ustasi bo'lib, aynan shu usulda shogirdlariga namuna bo'lgan. Hozirga qadar dialogning mumtoz namunasi sifatida Suqrot tajribasi zamonaviy ta'limda qadrlanadi.

Ushbu usulning asosiy vazifasi *qiziqtirish* bo'lib, oqilona qo'yilgan savollar yordamida o'quvchida berilgan mavzu bo'yicha bilimlarni yeslash va bayon qilishni nazarda tutadi, o'qituvchi rahbarligida o'quvchilar muhokama qilishga kirishadi. Ushbu usul yordamida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, o'z fikrini ikkinchi tomonga uqtira olish, umumlashtirish orqali xulosa qilish va shu yo'l bilan yangi bilimlar o'zlashtirish ko'nikmalari hosil qilinadi. Suhbat o'quvchilarning fikrlashga bo'lgan intilishini faollashtiradi, bilimga intilishlarini kuchaytiradi, aqliy rivojlanishiga yordam beradi.

Odatda suhbatning o'quv va "davra suhbat" shakllari mavjuddir. O'quv suhbatidan farqli o'laroq, davra suhbatida erkin holda ishtirokchilarning joylashish tartibi va ularning o'z fikrlarini navbat bilan bildirishi orqali namoyon bo'ladi.

Bahs-munozara – muayyan mavzuda o'zaro fikr almashish, muhokama shaklidagi ta'limning faol usullaridan biri. Bahs-munozara usuli qator vazifalarni bajarishi bilan ajralib turadi. Ushbu usuldan quyidagi maqsadlarda foydalaniladi:

yangi bilimlarni shakllantirish;

o'quvchilarning u yoki bu savollarni chuqur o'ylab ko'rishlari, ularning mohiyatiga kirishlarini ta'minlash;

asoslangan xulosalar o'rtasidagi farqni tushunib etishga o'rgatish;

o'zaro fikr almashinuv ko'nikmalarni shakllantirish;

o'quvchilarning o'z fikrini himoya qilishiga yordam berish.

Erkin bahs-munozara o'quvchilarning tafakkur madaniyatini kuchaytiradi, umumiy dunyoqarashi shakllanishiga ko'mak beradi.

Aqliy hujum (breynstroming - aqllar to'zoni) - amaliy yoki ilmiy muammolar yechish g'oyasini jamoaviy yuzaga keltirish bilan bog'liq faol usul. Bunda ishtirokchilar ancha murakkab bo'lgan muammolarni yechishga urinadilar: bir-birlarini tanqid qilmasdan muammoni hal etishga qaratilgan shaxsiy g'oyalarni ilgari suradilar, ularning ichidan rasional g'oyalarni ajratib oladilar, ularni muhokama qiladilar va to'ldiradilar, umumiy xulosaga keladilar.

Ushbu usul boshqa usullarga qaraganda ancha serqirra bo'lsa-da, uning asosiy vazifasi - o'quvchilarning dunyoni, tabiatni, insonni bilish

qobiliyatini shakllantirish, muammoni mustaqil tushunish va hal qilishga yo'naltirish va ularda tafakkur madaniyatini kengaytirish, erkin fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, tashqi ta'sir yoki bosim ostida fikrlashdan xalos bo'lish, o'zining mustaqil fikrini shakllantirish, uni himoya qila olishga o'rgatish kabi fazilatlarini tarbiyalashdan iboratdir.

Aqliy hujumning qoidasi – “birovni baholash va tanqid qilishga yo'l qo'yilmaydi”. Ya'ni, ilgari surilgan g'oyani baholashga shoshilma, agarda u jozibador bo'lsa ham, chunki kutilmagan holat bo'lishi mumkin.

Tanqid qilma, hamma aytilgan g'oyalar qimmatli, teng kuchlidir.

O'rta chiquvchi bo'lma!

O'zingni tutib tur!

Maqsad sifat emas, miqdor!

G'oyalar qancha ko'p ilgari surilsa, yanada yaxshi: yangi va qimmatli g'oyalar paydo bo'lishi uchun imkoniyat ko'payadi.

G'oyalar qabul qilinmasa, xafa bo'lish, hijolat chekish to'g'ri emas.

Tuyg'uliring bema'lol jo'sh ursin!

Baholash tizimi va kichik guruhlarda eng yaxshi g'oyalarni tanlash tartibi:

1. Har bir ishtirokchi 5 ballik bahoni oladi. Ularning hammasini birdaniga bir yoki ikki g'oyaga bo'lib berish mumkin (2:3, 1:4) yoki uchga (2:1:2) va boshqa.

2. Har bir g'oya bo'yicha olingan barcha ballar jamlanadi.

3. Barcha g'oyalar uzun qog'oz varag'iga yoziladi. Agarda g'oyalar takrorlansa, unda avval yozilganning yonida belgi qo'yiladi.

4. G'oyalar umumiy balni pasayishiga qarab saralanadi (masalan, 10dan 1) katta bo'lmagan ballni to'plagan g'oyalar yutib chiqadi. Tortishuv holatida ovoz berish mumkin.

5. Ishtirokchilarning eng muhim g'oyalari jamoaviy g'oyalar shaklida ifodalanadi.

Vaziyatlar usuli o'qituvchining muammoli vaziyatlarni yaratishga va o'quvchilarning bilish faoliyatiga asoslangan. U aniq vaziyatni tahlil qilish, baholash va keyingi qarorni qabul qilishdan iborat.

Usulning asosiy vazifalari:

O'rgatuvchi – bilimlarni faollashtirishga asoslangan;

Rivojlantiruvchi – tahliliy tafakkurni, alohida hodisalarning dalillari qonuniylikni ko‘ra bilishini shakllantirish;

Tarbiyalovchi – fikr almashinish ko‘nikmalarni shakllantirish.

Muammoli vazifalardan foydalanish usuli nazariyani amaliyot bilan bog‘lash imkonini beradi, o‘rganishga qaratilgan materialni ta‘lim oluvchilar uchun yanada dolzarbligini oshiradi.

Ushbu usul muammoli vazifaning murakkabligini qator dalillar bilan aniqlashni nazarda tutadi, ular o‘quvchilar darajasiga mos kelishi kerak. Agar tanishtiruvchi material hajmi katta yoki murakkab bo‘lsa, ular hamma axborotni qabul qila olmaydilar, yechimini topishni bilmaydilar va o‘quv faoliyatida bo‘lgan har qanday qiziqishlardan mosuvo bo‘ladilar.

To‘rtinchi guruh ta‘lim usullari mustaqil izlanuvchilik faoliyatiga ko‘maklashuvchi, to‘rtinchi darajada bilimlarni o‘zlashtirishga qaratilgan usullardir.

Ma‘lumki, 2022-2026 yillarda xalq ta‘limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dastur (Rivojlantirish dasturi)ning eng muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida o‘qituvchilarni qaratilgan metodikalar (zamonaviy metodikalar) bo‘yicha o‘qitish amaliyotini joriy qilish vazifalari qo‘yilganligi hozirgi kunda mamlakatimizda xalq ta‘limi tizimidagi islohotlarning asosiy mazmun-mohiyatini belgilaydi.

Ana shunday dolzarb vazifalar qatorida eng ilg‘or, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, xususan, ta‘limning yangi metodlarini tizimga joriy qilish masalasiga alohida e‘tibor qaratilmoqda. *Loyihalash metodi* va undan ta‘lim samaradorligini oshirish jarayonida foydalanish – to‘rtinchi guruh ta‘lim usullariga kiruvchi hamda ushbu yo‘nalishda samara beruvchi zamonaviy ta‘lim metodidir.

Loyiha va uni qo‘llash, joriy qilish va natijaviyligini ta‘minlash – aslida faqat ta‘limning emas, jamiyat hayotining boshqa ko‘plab sohalarini rivojlantirish kalitidir, desak to‘g‘ri bo‘ladi. Boshqacha aytganda, loyihalash – Yangi O‘zbekistonning poydevorini yaratishda xizmat qiladigan eng muhim omillardan biridir. Har qanday yangilikning tagzaminida loyiha yotadi. Boshqacha aytganda, har qanday zamonaviy modelni yaratish uchun avval uning loyihasi ishlab chiqiladi, so‘ngra amalga oshiriladi. Ta‘limda ham shunday – zamonaviy o‘qitish tizimining

avvalo loyihasi yaratiladi, so'ngra u hayotga joriy etiladi. Shunday ekan, loyihalashsiz birgina ta'lim rivojini emas, hatto hayotning o'zini ham tasavvur qilib bo'lmaydi.

Xo'sh, "loyiha" degan so'zning ma'nosi nima?

Loyiha – biror narsa, hodisaning xomaki rejasi, biror narsaning mo'ljali. Nazariy ma'noda olib qarajak, biror yangilikning g'oyasi. Agar pedagogik faoliyatni loyihalash nuqtai nazaridan olib qaralsa, loyihalash ta'lim sohasiga jalb qilingan yangiliklar, innovasiyalardan o'qituvchining o'z faoliyatida foydalanish rejasi, g'oyasini bildiradi.

Har bir loyiha chuqur o'ylangan holda tuzilishi lozim. *O'qituvchining innovasion loyihasi* loyiha konsepsiyasi, tushuntirish xati, uning maqsadi, vazifalari, ta'lim jarayoniga tatbiq etishdagi qarama-qarshiliklar, muammolar, farazlar, o'quv vaziyatining tahlili, tashqi hamda ichki vositalari, innovasiyalarni qo'llash uchun qanday imkoniyatlar mavjud va qaysilarini yaratish kerakligi, jamiyatning ta'lim oldiga qo'ygan ijtimoiy buyurtmasi, o'qituvchi faoliyati muvaffaqiyatini ta'minlovchi mezonlar, innovasiyalarning mazmun-mohiyatini ifodalovchi qismlar, jumladan, moddiy-texnikaviy, ilmiy-metodik, iqtisodiy ta'minot, pedagog xodimlar faoliyati boshqaruvi, pedagogik harakatlar va faoliyat istiqbollari bashorat qilish kabilarni o'z ichiga olishi lozim.

Pedagogika ensiklopediyasining 2-jildida loyihalash metodiga shunday ta'rif berilgan: "*Loyihalash metodi* – pedagogikaning pragmatik yo'nalishga asoslangan holda ta'lim jarayonida o'quvchilarga beriladigan amaliy topshiriqlarni loyihalovchi va ularni o'quvchilarning bajarishlari

jarayonida bilim va ko'nikmalarini namoyon qilishlarini ta'minlovchi ta'lim metodi"¹⁹.

Ma'lumki, ta'lim nihoyatda murakkab jarayon bo'lib, uning samaradorligi pedagog va o'quvchi faolliligiga, ta'lim vositalarining mavjudligiga, mazkur

19 Педагогика: энциклопедия. 2-жилд. -Т.: "Ўзбек миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2015. – Б.217.

jarayonning tashkiliy, ilmiy, metodik mukammalligiga, jamiyatda ilmi kishilarga bo'lgan ehtiyojga va boshqa hali aniqlanmagan omillarga bog'liq. Jamiyat o'zining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy ehtiyojlari asosida ta'lim samaradorligi yuqori bo'lishini talab etadi.

Loyihalash metodining maqsadi - o'quvchilarni qiziqtirib o'qitish va bilimlarni to'liq o'zlashtirishga erishishdan iborat. Ta'limda berilayotgan bilimlarni o'quvchilarning aksariyat ko'pchilik qismi puxta o'zlashtirishi ushbu metod joriy yetilishining asosiy maqsadi hisoblanadi.

Ta'lim texnologiyasi bo'yicha qilinadigan ishlar ikki qismdan iborat: ta'lim loyihasini tayyorlash va loyihani amalga oshirish.

1. Ta'lim loyihasini tayyorlash. Loyiha o'qituvchi yoki ekspert a'zolari tuza olish faoliyatining mahsuli bo'lib, qator umumiy xususiyatlarga ega. Loyiha asosida o'qituvchi va o'quvchining kelajakda birgalikda amalga oshiradigan faoliyati yotadi.

Ta'lim loyihasi ma'lumot mazmunini davlat standartlari talablari asosida tahlil etishdan boshlanadi. Tahlil ma'lumot mazmuni yelementlari (bilimlar, ko'nikma va malakalar, ijodiy faoliyat tajribasi, munosabatlar) dasturlarda qanday berilganligi, darsliklarda qanday aks ettirilganligiga qaratiladi. Keyin ta'lim mazmuni o'rganiladi, u yoki bu mavzuni o'rganishdan ko'zda tutilgan maqsad, ta'limning didaktik maqsadi, o'qituvchi va o'quvchilar maqsadi, maqsadlarni amalga oshirish va hisobga olish varaqalari, beriladigan uy vazifalari miqdori, mavzular bo'yicha o'tkaziladigan test savollari, reyting nazorati bosqichlari, yetalon darajasida o'zlashtirish usuli oldindan belgilab qo'yiladi. Bu ishlarning barchasi ongda ta'lim modelini yaratishga olib keladi.

2. Ta'lim loyihasini amalga oshirish. Ta'lim loyihasi bevosita ta'lim sharoitida amalga oshiriladi. Bu jarayonda quyidagilarga alohida e'tibor qaratiladi:

- o'rganilayotgan mavzu bo'yicha maqsad, vazifalar bilan o'quvchi-talabalarni oldindan tanishtirish, muammo, topshiriqlarni, shuningdek, uy vazifalari, mustaqil bajariladigan ishlarni, ularni bajarish tartibi, paytini e'lon qilish, mavzuni to'liq o'zlashtirish bo'yicha ko'rsatmalar berish, o'zlashtirish me'yorlarini aytib berish;

- o'quvchi-talabalarni faol, mustaqil faoliyatga rag'batlantirish, ular diqqatini bo'lim yoki mavzu mazmuniga tortish, uni qanday o'rganish zarurligini aytib berish, bilishga qiziqish uyg'otish, o'qish-o'rganishga havas, muammolarni bajarishga ehtiyoj uyg'otish, yemosiyalar, tafakkur hodisalari, bilimlarni o'quv holatlariga tatbiq etish yo'llari orqali mavzu bo'yicha ma'lumotlar to'plash, to'plangan ma'lumotlar yuzasidan joriy nazoratni tashkil etish, mavzuni to'liq o'zlashtirishga oid o'zgarish, qo'shimcha, tuzatishlarni belgilash;

- bo'lim yoki mavzu bo'yicha to'plangan bilimlarga ishlov berish.

Loyihalar metodi bilim va malakalarni amaliy qo'llash, tahlil va baholashni nazarda tutuvchi majmualari o'qitish usulini amalga oshiradi. Ta'lim oluvchilar boshqa o'qitish usullaridan foydalanishga qaraganda yuqoriroq darajada rejalashtirishda, tashkillashtirishda, nazoratda, tahlil qilish va vazifani bajarish natijalarini baholashda ishtirok etadilar.

Loyiha metodi bilan o'qitishda faqat natijalarga erishish emas, balki ushbu jarayonning o'zi ham g'oyat ahamiyatli ekanligini yoddan chiqarmang.

Zamonaviy ta'limda o'qitish vaziyati, ya'ni *keys-stadi* (*keys* – inglizcha to'plam, aniq vaziyat, *stadi* - o'rganish) usuli ham samaraga erishishda muhimdir. Ushbu usul ta'lim jarayonida kundalik turmushga doir oddiy vaziyatlarni yaratuvchi va o'quvchilardan unga oqilona yechim topishni talab qiluvchi usuldir. Keys metodi o'quvchilarni yuzaga kelgan muammoli vaziyatni hal qilish maqsadida unga munosib yechim izlashga yo'naltiradi.

O'qitish vaziyatining dolzarbligi shundaki, u o'quvchilarga vaziyatni tashhis qilish, o'z farazlarini bayon qilish, muammolarni aniqlash, qo'shimcha axborotlarni yig'ish, farazlarga aniqlik kiritish va muammolarni hal qilishga qaratilgan aniq bosqichlarni loyihalashda amaliy faoliyatni modellashtirish imkonini beradi. Keys o'quvchilarga tahlil qilish, aynanlashtirish yo'llarini izlab topish orqali muammoning aniq yechimiga erishish imkoniyatini taqdim qiladi.

Keys metodi orqali o'quvchilar mashg'ulot jarayonida o'zaro hamkorlikda to'g'ri va haqiqiy fikr almashish holatlarini yaratadilar.

O'qituvchi *ta'lim berish usulini tanlash* va uni mashg'ulotda qo'llashdan oldin quyidagi didaktik omillarga e'tibor bersa maqsadga muvofiq bo'ladi:

avvalo maqsadni belgilash kerak, unda:

- 1) ta'lim berish maqsadi;
- 2) pedagogik vazifalar;
- 3) o'quv faoliyat natijalari ko'zda tutiladi.

So'ngra *o'quvchilarning o'quv imkoniyatlari*, ya'ni ularning tayyorgarlik darajasi, o'quv malakalarining shakllanganligi, faolligi, qiziqishlari va yo'naltirilganligi, yoshi, ishlash qobiliyati kabilar e'tiborga olinadi.

Vaqt sarfiga e'tibor bering:

1) o'quv dasturida yil davomida o'quv faniga, uning alohida mavzulariga ajratilgan vaqt shu qadar cheklangan bo'lishi mumkinki, bu ko'p vaqt oladigan usullarni maqsadga muvofiqroq o'rinlarda qo'llashga imkon beradi;

2) bunda vaqt u yoki bu usulni tayyorlash va amalga oshirishda mehnat sarfini ketish nuqtai nazaridan muhim omil hisoblanadi. Shu bois, muayyan usulni qo'llash rejalashtirilganda uni tashkillashtirish uchun tayyorgarlikka vaqt va kuch yetarli bo'ladimi, deb o'ylash lozim.

Ta'lim berish sharoitini e'tiborga oling, chunki ayrim usullarni qo'llash uchun alohida sharoit - ta'limning texnik vositalari, kompyuter, maxsus kompyuter dasturlari, magnitli yozuv taxtasi, maxsus jihozlangan xona va boshqalar talab etiladi.

TARBIYA FANI O'QITUVCHISIGA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY TALABLAR

Bugun Tarbiya fani o'qituvchisi tom ma'noda ibrat namunasi, donolik va fidoyilikni o'zida mujassam etgan jonkuyarlik timsoli bo'lishi lozim. Bunday ulug' martabaga u faqatgina o'z pedagogik mahoratini oshirish orqali erishishi mumkin. Agar o'qituvchida pedagogik mahorat etishmasa, o'qitishda samara haqida gap bo'lishi mumkin emas. Pedagogik

mahorat eng avvalo o'qituvchining qiyofasi (imidji), uning ilmiy va ma'rifiy salohiyati, g'oyaviy yetukligi, shaxsiy sifatlari, o'quvchi yoshlar oldidagi obro'-e'tibori, hayotiy tajribasi va ko'nikmalariga bog'liq, albatta.

Mahoratli o'qituvchi qaysidir ma'noda qobiliyatli ham bo'ladi. Qobiliyat esa mehnat orqali o'z kasbining ustasi bo'lish, "kasbga sho'ng'ib ketish" degani. Pedagoglik kasbini tanlagan kishi o'z maqsadiga erishish uchun tinmay izlanishi, o'rganishi, malaka va ko'nikmalarini doimiy ravishda

oshirib borishi lozim. Chunki zamon bir joyda to'xtab turmaydi, u doimo olg'a qarab ketadi. Shu bois, davr o'qituvchi oldiga yangidan yangi vazifalar qo'yadi. Bugungi o'qituvchi zamonga "moslashish" emas, undan bir qadar oldinda yurishga intilishi kerak. Dono xalqimizning "Bilgan kishi "bildim" demas, bildim desa – bilgani emas", degan hikmati²⁰ ham aslida shuni nazarda tutadi.

Falsafiy va pedagogik mazmundagi adabiyotlar "Pedagogik mahorat" degan iboraning yangi emasligini ko'rsatadi. Avvalgi davrlarda ham mahoratli o'qituvchilar bo'lgan. Mahoratli muallim hech qachon shogirdlari xotirasidan o'chmaydi, ular mahoratli ustozlarini doimo chuqur yehtirom va minnatdorlik bilan tilga oladilar. Sharq mutafakkiri Nosir Xusrav "Kimki shogirdlikka chin dildan shod, bir kun o'zi ham bo'lg'usi ustod"²¹, deganda shuni nazarda tutgan.

O'z kasbining ustasi bo'lgan o'qituvchini hamma hurmat qiladi, unga havas bilan qaraydi. O'qituvchining o'z mehnatidan qoniqish hissi, ertangi kunga ishonchi juda baland. Mashaqqatli, lekin g'oyat sharaflil mehnatlari bilan dong taratib, davlatimizning turli xil mukofotlariga sazovor

---

20 Қаранг: Ҳикматнома: ўзбек мақолларининг изоҳли луғати. –Т.: Ўз. энциклопедияси Бош редакцияси, 1990. -40 бет.

21 Ҳикматлар шодаси / тўпловчи ва таржимонлар А.Раимов, Н.Раимова; муҳаррир А.Зиядов. Т.: "Ўзбекистон", 2016. -540 бет.

bo'layotgan, xalqimizning qalb qo'ridan joy olayotgan murabbiylarimiz soni ko'payib borayapti.

Tarbiya fani o'qituvchisining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat bo'lishi maqsadga muvofiqdir:

birinchidan, sinfdagi har bir o'quvchining tarbiyalanganlik darajasini o'rganib, unga tarbiyaviy ta'sir ko'rsata olish mahoratiga ega bo'lish;

ikkinchidan, mashg'ulotlar davomida o'quvchilarda shakllantirilishi lozim bo'lgan xulq-atvor, fazilat va ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan shakl va uslublarni tanlab olib, maqsadga erishish yo'llarini ko'ra olish;

uchinchidan, ilg'or va zamonaviy pedagogik tajribalarni o'rganish, tahlil qilish va o'zining pedagogik faoliyatida foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lish;

to'rtinchidan, mashg'ulotlarni yangi pedagogik texnologiyalar hamda noan'anaviy yondashuvlar asosida tashkil etish va ularni o'quvchi ongi va ruhiyatiga qanchalik darajada ijobiy ta'sir ko'rsatganini sinchiklab kuzitib va ushbu jarayonni yanada takomillashtirib borish;

beshinchidan, o'z ustida muntazam ishlashga o'rganish, tarbiya faniga doir eng yangi tadqiqotlar, ilmiy nashrlar, kitoblar bilan tanishib borish orqali o'z bilimini boyitib borish, pedagogik tajriba va mahoratini rivojlantirib borish.

Tarbiya darslarini samarali tashkil etish, o'quvchi ongi va qalbida insoniy fazilatlarni shakllantirish ko'p jihatdan o'qituvchining intellektual va ijodiy faolligiga bog'liq. Ular *quyidagilar orqali namoyon bo'ladi*:

- tarbiyaviy ishlarning maqsadi, aniqligi va ta'sirchanligi. Tarbiya darslarida tarbiyaviy jarayonni loyihalashtirish, shakl, metod, shart-sharoitlarni oldindan aniqlab qo'yilgan maqsadga muvofiqlashtirish;

- tarbiya jarayonini tashkil etishdagi munosabatlar. Bu o'quvchilarning kundalik hayotiy voqyealari, jamoadagi tartib qoida va xulq-atvorlar haqidagi motivlar va ularga bir butun yondashuv kabilar;

- o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro munosabatlari. O'qituvchi va o'quvchilarning ruhiy holatlari, muloqoti, munosib psixologik iqlimning yaratilishi;

- o'quvchilarning faolligi va mustaqil ijodiy faoliyatini tashkil etish;

- rolli o'yinlar va ishbilarmonlik o'yinlaridan foydalanib aniq maqsadlar asosida darslarni tashkil etish;

- ta'lim jarayonida olgan bilimlarining hayotiy voqyelik bilan uyg'un bo'lishi;

- mashg'ulotlarni rejalashtirishda turli fanlarning integrasiyasini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Albatta, Tarbiya fanidan o'tkaziladigan mashg'ulotlar samaradorligini oshirish, o'qituvchining metodik mahorati, uning mashg'ulotlarda yangi va eng zamonaviy pedagogik texnologiyalardan o'rinli va samarali foydalana olishi – o'quvchilarning iste'dodini rivojlantirish va ma'naviy-intellektual yetukligini ta'minlashda ayniqsa muhimdir. Shu boisdan mamlakatimizda dunyodagi eng rivojlangan davlatlardagi ta'lim-tarbiya tizimi, ilg'or tajribalarni o'zimizning mumtoz an'analar bilan uzviy holda rivojlantirish asnosida ta'limning milliy modelini yaratish, innovasion g'oyalarni o'rganishga alohida ahamiyat berilmoqda.

Masalan, ayni kunda Samarqand viloyati maktab ta'limi tizimida to'plangan o'ziga xos tajribalarni Finlyandiya, Germaniya, Janubiy Koreya, Singapur kabi mamlakatlarning zamonaviy ta'lim modellaridagi o'ziga xos jihatlar bilan uyg'un holda takomillashtirish yo'nalishida muayyan ishlar olib borilmoqdaki, ularning yaqin kelajakdagi beradigan samarasiga shubha yo'q. Sifatli ta'limni joriy etish maqsadida Samarqand tajribasiga xos bo'lgan "Sifasiz o'tilgan har bir soat dars – kelajakka xiyonatdir", "Oqibat bilan emas, sabab bilan ishlash kerak", "Dars - muqaddas", "O'rgan – o'rgat", "Sog'lom muhit – sog'lom jamoa" kabi innovasion tajribalar amaliyotga joriy qilinmoqda. Mazkur innovasiyalar asosida bugun "Zamonaviy maktabda zamonaviy o'qituvchi ishlashi kerak", "Zamonaviy maktabni zamonaviy rahbar boshqarishi kerak" deb nomlangan tashkiliy va metodik chora-tadbirlar kompleksi tavsiya etilib, joriy qilinmoqda.

O'quvchilarning ijodiy qobiliyatini shakllantirish, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida avvalo pedagoglarning o'zida ham ta'lim-tarbiya jarayonini oqilona va muvaffaqiyatli tashkil etish mahoratini rivojlantirish zarurligini hayotning o'zi taqozo qilmoqda. Shu

nuqtai nazardan, bugun Tarbiya fanini o'qitishda quyidagi eng muhim talablar qo'yilayotgani bejiz emas:

– mashg'ulotlarda tanlanadigan mavzuning ilmiy asoslanganligi, ya'ni darsdan ko'zlangan maqsad hamda o'quvchilar imkoniyatini hisobga olgan holda mavzu hajmini belgilash, uning murakkabligini aniqlash, o'tgan darsdagi o'tilgan mavzu bilan bog'lash, o'quvchilarga beriladigan topshiriq va mustaqil ishlarning ketma-ketligini aniqlash, darsda kerak bo'ladigan jihozlarni belgilash va qo'shimcha ko'rgazmali qurollar bilan boyitish, axborot texnologiyalaridan foydalangan holda darsda muammoli vaziyatni yaratish;

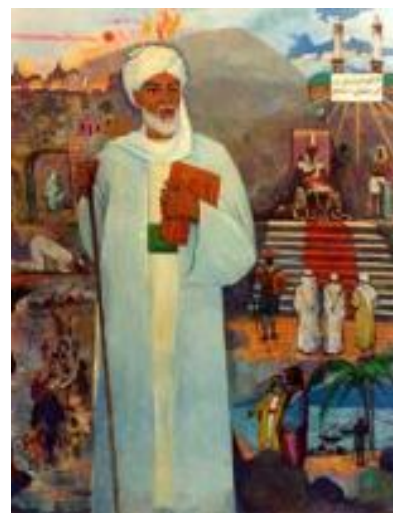
– barcha sinflarda tarbiya fanini o'qitishda interfaol usullardan foydalanish, amaldagi va yangi nashr etilgan o'quv qo'llanmalarining mazmun-mundarijalarini o'rganish va tahlil qilish;

– har bir mavzuni bayon etishda muqaddas manbalarimizdan, xalq ijodi, rivoyatlar, yertaklar, hikoya, maqol, matal va hikmatlardan, buyuk ajdodlarimiz merosidan, mumtoz va zamondosh shoir va yozuvchilarimizning asarlaridan oqilona va o'rinli foydalanish orqali mashg'ulotlarni qiziqarli tarzda tashkil etish;

– albatta, fanlararo uzviylikka ham e'tibor berish, amaliy, ijodiy mashg'ulotlarni ko'proq kiritish, bunda tajribali o'qituvchilarning ijodiy ish uslublaridan keng foydalanish lozim.

Mazkur fanni o'qitish jarayonida har bir o'qituvchi maktabning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, faoliyatini o'quvchilarning umumiy tayyorgarligi holatiga individual va differensial yondoshgan holda tashkil yetmog'i va amalga oshirib bormog'i talab etiladi.

Bugungi pedagog o'z kasbining ustasi bo'lishi bilan birgalikda o'zining turmush tarzi bilan ham boshqalarga namuna bo'lishi kerak. Tarbiyada eng ta'sirchan omil – bu shaxsiy ibrat, namuna. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning “O'qituvchi va murabbiylar biz uchun ibrat namunasi, yuksak insoniy fazilatlar

timsolidir”, degan ilhombaxsh soʻzlari oʻqituvchi maʼnaviyatimizning tom maʼnoda andozasi ekanligini tasdiqlaydi .

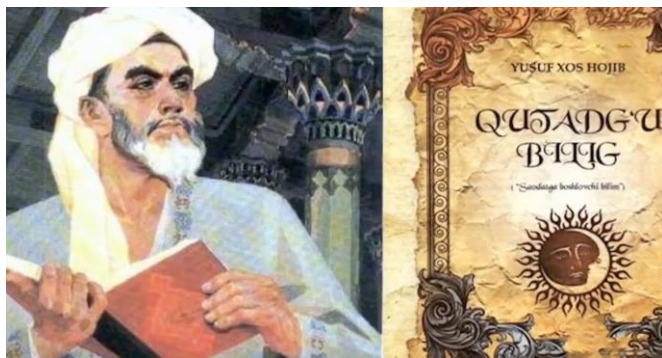
Yurtimizda oʻqituvchiga nisbatan hurmat muhitini yaratish bobida salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Yurtboshimizning ushbu sharaflig kasb sohiblariga boʻlgan gʻamxoʻrliklari bois bugun oʻqituvchining mavqeyi ortib bormoqda. Koʻrsatilayotgan gʻamxoʻrliklar tufayli oʻqituvchining oʻz kasbiga mehr-muhabbati va sadoqati yanada oshdi, uni oʻz ustida bundan-da koʻproq ishlashga ilhomlantirdi.

Tarbiya fani muallimi maʼnaviy oʻtmishimizning tarixiy ildizlarini teran anglashi va uni oʻquvchi yoshlar ongiga singdira olishi zarur. Masalan, u oʻquvchi yoshlarni buyuk sohibqiron bobomiz Amir Temur vafotidan soʻng yurtimizda feodal tarqoqlik avj olgani, keyinchalik oʻlkada uchta xonlik vujudga kelib, ular oʻrtasidagi oʻzaro kelishmovchiliklar tufayli mehr-oqibat bir qadar koʻtarilgani, bundan foydalangan chor Rossiyasi yurtimizni bosib olganligi va shu tariqa milliy-maʼnaviy qadriyatlarimizga putur etishiga sabab boʻlgan tarixiy xatolarga yoʻl qoʻyish mumkin emasligiga ishontirishi lozim. “Oʻz gʻoyang boʻlmasa, sening yurtingda chet gʻoya kelib hukmronlik qiladi” degan tarixiy hikmatni yetmish yildan ortiq davom etgan kommunistik istibdod davrida isbot topganini xalqimizga, yosh avlodga tushuntirish borish oʻqituvchining burchidir.

Kommunistik gʻoya bizning yurtimizda paydo boʻlgan emas. Xalqimizda unga moyillik ham boʻlmagan. Bu gʻoya Yevropadan bu yerga olib kelingan, boshqacha qilib aytganda “eksport” qilingan. Sunʼiy yoʻl bilan joriy qilingan bu soxta gʻoya milliylikning darz ketishiga, madaniyatimiz, maʼnaviyatimiz qashshoqlashishiga, yovuz gʻoyalarning kirib kelishiga, qadriyatlarimizning poymol yetilishiga olib kelganligini yoshlarimizga toʻgʻri tushuntirish lozim. Shu bilan birgalikda har qanday mustaqil davlatning milliy mafkurasi boʻlishi, boshqacha aytganda, gʻoyasiz jamiyat, davlatning kelajagi yoʻqligini xalqqa, ayniqsa yosh avlod qalbiga chuqur singdirish oʻqituvchining asosiy vazifasi boʻlishi kerak. Buni faqatgina Tarbiya fanidan dars beruvchilar emas, balki barcha muallimlar amalga oshirishlari kerak. “Yangi Oʻzbekiston – maʼrifatli jamiyat” degan gʻoya har bir oʻquvchining ongiga yetkazilishi kerak.

Bugungi o'qituvchi kechagi muallimdan butunlay farq qiladi. Endilikda o'qituvchilik mas'uliyati har qachongidan ham yuksak va sharaflidir. Bu mas'uliyat yangi O'zbekiston fuqarosini kamol toptirish demakdir. Yigirma birinchi asr - aql zakovat asri deya e'tirof etilganligini inobatga olsak, o'qituvchi mas'uliyati naqadar muhimligini anglab yetamiz. Farzandlarimizni erkin fikrlashga o'rgatish, ularda mustaqil dunyoqarashni shakllantirish Tarbiya fani o'qituvchisi faoliyatining mazmuni va mohiyatini tashkil etishi lozim.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev o'z asarida buyuk mutafakkir ajdodimiz Yusuf Xos Hojib merosidan “Dunyoda ikki turli inson haqiqiy inson sanaladi: biri – o'rgatuvchi, biri – o'rganuvchi” degan iqtibosni juda o'rinli keltirgan edi²². O'rgatuvchi – ustoz, o'rganuvchi – shogird munosabatida ustozning mas'uliyati kattadir. Yaxshi o'qituvchi deganda kasbiy mahorati yuqori bo'lgan muallimni tushunamiz.

Pedagogik mahorat o'qituvchining ma'naviy yuksakligidan dalolat beradi. “Pedagogika” so'zi “Bola yetaklayman” degani, demak, pedagog - bolani yetaklovchi shaxsdir. Lekin bolani yetaklay olish uchun nima kerak? - Mahorat kerak! Yaponlar yoki koreyslar taraqqiyotda nega ilgari ketishdi? Chunki, ular ta'limga zo'r berib, yangi pedagogik texnologiyalarni dadil joriy qildilar. Ular bolalarni o'qitishdan ko'ra, o'qishga o'rgatishni ma'qul ko'rdilar. Boshqacha aytganda bolani baliq yeyishgagina emas, baliq ovlashga ham o'rgatdilar. Pedagogik mahorat o'qituvchi ma'naviyatining tarkibiy qismiga aylansagina u o'quvchida erkin fikrlash ko'nikmalarini shakllantira olishi mumkin.

Ma'naviy va mafkuraviy yetuklik, kasbiga sadoqat, uni hayotining mazmuni deb bilish, vatanparvarlik, milliy g'ururlilik, ilmga moyillik, bilimdonlik, tashkilotchilik, xushmuomalalik, kommunikativlik Tarbiya fani o'qituvchisining shaxsiy sifatleri bo'lishi lozim. “O'quvchilarni o'ziga

22Қаранг: Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. Т.: “Ўзбекистон”, 2017. -423 бет.

jalb qila olish, ishtiyoqini uyg‘ota olish, milliy zamonaviylik g‘oyasini singdirib, milliy-tarbiyaviy vazifalarga ruhlantira olish; o‘zini “mukammal, zamonaviy o‘zbek ziyolisi” siymosiga ongli ravishda tayyorlash va takomillashtira borish; o‘zbek tilida sof, tiniq, ifodali, ta’sirli, ohangdor so‘zlash; notiqlik va aktyorlik mahorati; yuz-qiyofa, ko‘z, qo‘l, gavda harakatlari orqali o‘z nutqining ta’sirchanligini oshira olish; his-tuyg‘ularni jilovlay olish; o‘quvchilarga bevosita va parallel ta’sir ko‘rsata olish va h.k.”²³lar Tarbiya fani o‘qituvchisi mahoratining muhim belgilaridir.

Bugun Tarbiya fani o‘qituvchisi ma’naviy targ‘ibotning eng oldingi marrasida turishi lozim. Dunyoviy ilmlardan saboq berar ekan, u “Men vatan ravnaqi uchun nima qildim?” degan tuyg‘uni o‘zi va o‘quvchilar ongi-shuuriga joylashi kerak. Spitamen va Shiroq, To‘maris va Muqanna, Jaloliddin Manguberdi va Temur Malik timsolida vatanparvarlik ibratini yoshlarimiz vujudiga singdirish, avlodlar tomirida sohibqiron Amir Temur, Mirzo Ulug‘bek, Alisher Navoiy, Bobur Mirzolarning qoni jo‘sh urayotganini tushuntirishi zarur.

Davlatimiz rahbarining ta’biri bilan aytganda, “Bugun har bir o‘qituvchi va tarbiyachi, oliygo‘h domlasi ta’lim va ilm-fan sohasidagi eng so‘nggi ijobiy yangiliklarni o‘quv jarayonlariga tatbiq yeta oladigan, chuqur bilim va dunyoqarash egasi, bir so‘z bilan aytganda, zamonamiz va jamiyatimizning eng ilg‘or vakillari bo‘lishlari kerak”²⁴.

Dunyoda o‘zining shonli tarixi, boy ma’naviy merosi bilan faxrlana olmaydigan davlatlar ancha. Ammo Yaratganning irodasi bilan xalqimiz bunday qashshoq va ayanchli qismatdan mosuvo. Yurtboshimiz ta’kidlaganidek, to‘qqizinchi – o‘n ikkinchi asrlarda “yurtimiz hududida birinchi Renessans yuzaga keldi va u butun dunyo tan oladigan mashhur daholarni etishtirib berdi. Xususan, Muhammad Xorazmiy, Ahmad

23 Куронов М. Миллий тарбия. –Т.: “Маънавият”, 2007. -198 бет.

24 Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи // ”Халқ сўзи” газетаси, 2020 йил 1 октябрь. - №207 (7709)-сон.

Fargʻoniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mahmud Zamahshariy singari oʻnlab buyuk allomalarimizning jahonshumul ilmiy-ijodiy kashfiyotlari umumbashariyat taraqqiyoti rivojiga beqiyos taʼsir koʻrsatdi. “Islom madaniyatining oltin asri” deb eʼtirof etiladigan bu davrda ona zaminimizdan etishib chiqqan Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy, Burhoniddin Margʻinoniy, Abul Muʼin Nasafiy kabi ulugʻ ulamolar butun musulmon olamining faxru iftixori va cheksiz gʻururi hisoblanadi.

Oʻn beshinchi asrda Sohibqiron Amir Temur bobomiz asos solgan va uning munosib avlodlari davom yettirgan muhtasham saltanat, yurtimizda ikkinchi Uygʻonish, yaʼni ikkinchi Renessans davrini boshlab berdi. Bu davrda Qozizoda Rumiy, Mirzo Ulugʻbek, Gʻiyosiddin Koshiy, Ali Qushchi singari benazir olimlar, Lutfiy, Sakkokiy, Hofiz Xorazmiy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Bobur Mirzo kabi mumtoz shoir va mutafakkirlar maydonga chiqdi. Sharafiddin Ali Yazdiy, Mirxond, Xondamir kabi tarixchilar, Mahmud Muzahhib, Kamoliddin Behzod singari musavvirlar, koʻplab xattot va sozandalar, musiqashunos va meʼmorlarning shuhrati dunyoga yoyildi”²⁵.

Barkamol shaxs tarbiyasida bunday slohiyatli, ulkan bebaho merosdan oʻrinli va samarali foydalanish, ajdodlar yaratgan maʼnaviy qadriyatlar silsilasini yangi davr ostonasi boʻlgan maktab taʼlimiga, uning mazmun-mohiyatiga singdirish ayni paytda eng dolzarb vazifa, pedagogning muqaddas burchidir.

Yaqinda ushbu mavzu doirasida respublika miqyosida online soʻrovnoma oʻtkazildi. Unda ishtirok etgan turli yosh va maʼlumotga ega boʻlgan 758 nafar respondentga “Oʻquvchi-yoshlarimizning buyuk ajdodlarimiz maʼnaviy merosini oʻrganishga qiziqishlarini qanday baholaysiz?” degan savolga esa respondentlarning 48 foizi “ularning koʻpchilik qismi qiziqmaydi”, 20,5 foizi “afsuski, yomon” degan javoblarni bergani holat yaxshi emasligidan dalolat beradi.

“Maʼnaviy merosimiz namunalaridan keng foydalanish taʼlim jarayoniga qanday taʼsir koʻrsatadi?” deb murojaat qilinganda

---

25 Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Ўқитувчи ва мураббийлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи // “Халқ сўзи” газетаси, 2020 йил 1 октябрь. - №207 (7709)-сон.

respondentlarning aksariyat ko'pchiligi – 94,3 foizi “ta’lim sifati va mazmunini oshiradi” degan javobni berdi.

“Tarbiya fani o‘qituvchisi buyuk ajdodlarimizning ma’naviy merosini yaxshi bilishi va o‘quvchilarga singdirib borishi kerak”, degan fikrga munosabatingiz?” deb so‘ralganda ularning 90,3 foizi (!) “to‘g‘ri, ma’qullayman” degan javobni bergani, ayniqsa, “milliy-ma’naviy qadriyatlarimizni maktab ta’limi mazmuniga singdirishda qaysi omil muhim?” degan savolga respondentlarning 91,4 foizi “o‘qituvchining pedagogik mahorati” deb javob bergani asosida xulosa qilish qiyin emas: bugungi o‘qituvchi ma’naviy qadriyatlarimizni chuqur bilishi va ularni ta’lim mazmuniga singdirib yubora oladigan mahoratga ega bo‘lishi kerak!

O‘quvchi yoshlarimizning Vatanga e’tiqod, milliy iftixor tuyg‘ularini umumbashariy qadriyatlar, dunyo xalqlari tarixida o‘chmas iz qoldirgan voqyealar, jasorat namunalari misolida ham tushuntirish orqali oshirib borish bugun maktab ta’limi islohotining muhim talabi ekanligi barchaga ayon. Ma’lumki, ikkinchi jahon urushi nihoyasida Qo‘shma Shtatlar tomonidan Xirosima va Nagasaki shaharlariga bomba tashlangandan so‘ng dunyo afgor ommasida yaponlar bombaning asoratidan uch yuz yil mobaynida qutula olmaydi, degan tasavvur paydo bo‘lgan edi. Ammo bunday farazlar haqiqat bo‘lib chiqmadi, yaponlar o‘zlarini qo‘lga olib, irodali xalq ekanligini namoyish qildilar, jonkuyarlik va fidoyilik namunalarini ko‘rsatib mehnat qilishdi. Natijada Yaponiya dunyodagi eng rivojlangan davlatlar qatoriga chiqdi.

Yoki, o‘z davlatiga haqiqiy mehr-muhabbat, yuksak ishonch namunasini Janubiy Koreya fuqarolari ko‘rsatganliklarini yodga olish joizdir. Koreya moliyaviy inqirozga uchraganida fuqarolar hukumatning biror da’vatisiz ham o‘z sarmoyalarini, ayollar hatto qimmatbaho taqinchoqlarini davlat g‘aznasiga olib kelib, ikki qo‘llab topshirganlar. Hukumat esa , o‘z navbatida, burchini ziyodi bilan bajardi: mamlakat yana oyoqqa turib olishi bilan asl vatanparvar fuqarolaridan qarzini foizlari bilan to‘lab, rozi qildi. Bu misollar chinakam vatanparvarlik namunasidir.

Bizning yurtimizda mamlakat ravnaqi uchun odamlar o‘z boyligini davlatga topshirishini hech kim talab qilgani yo‘q. Fidoyi bo‘lishdan boshqa ulardan hech narsa talab qilinmaydi ham. Fuqarolarimiz qo‘lni

qo‘lga berib, bir yoqadan bosh chiqarib, yelu yurt manfaati uchun mehnat qilishsa, shundagina davlatga naf keltirishlari, yurtni obod qilishlari mumkin.

Fidoyi bo‘lish uchun, avvalo, eng yuksak vatanparvarlik fazilatlari namoyondasi bo‘lish lozim. Muallimlik kasbini ulug‘lagan, munosib shogirdlar tarbiyalagan inson haqiqiy vatanparvardir. O‘qituvchini xalqimiz bejizga “Ustoz”, “Murabbiy” deb e’zozlamaydi. O‘qituvchi shuning uchun ustozki, u minglab yoshlarga saboq berish bilan birga o‘zidan keyin, o‘zining o‘rniga shogird tayyorlashi lozim. Shunda uning kelajak oldida, avlodlar oldida yuzi yorug‘ bo‘ladi.

O‘QUVCHILARNI MANTIQUIY FIKRLASHGA O‘RGATISH – MASHG‘ULOTLARDA SAMARADORLIKKA ERISHISH OMILI

Davlatimiz rahbari o‘zining “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” nomli asarida “Biz yangi O‘zbekistonni yetuk ma’naviyatli jamiyat, erkin va baxtli insonlar yashaydigan yurtga aylantirishimiz lozim”²⁶, deb ta’kidladi. Baxtli inson - ma’naviy barkamol insonni shakllantirish jarayoni ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘lib, ulardan biri “Tarbiya” fanini o‘qitish, ushbu fandan mashg‘ulotlar mazmunini kuchaytirish, ularning ta’sirchanligi va natijadorligini oshirishdir.

---

26 Шавкат Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси. Т.: “O‘zbekiston”, 2021. – 274 бет.

Albatta, Tarbiya fanidan mashgʻulotlarni zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish oʻquvchilarda yuksak axloqiy fazilatlarni shakllantirish barobarida zamonaviy bilimlar egallashiga, umumiy dunyoqarashi va intellektual jihatdan rivojlanishiga yordam beradi.

Tarbiya fani mashgʻulotlari oʻquvchi yoshlarda ularning yoshiga mos kompetensiyalarni shakllantirish, ijtimoiy faol hayotiy koʻnikmalar va fazilatlarni rivojlantirishda gʻoyat muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa yoshlarda mehnasevarlik, irodalilik, sergʻayratlik, tirishqoqlik kabi fazilatlarni shakllantirish, ularning oʻz ustida qunt bilan muntazam ishlash, oʻziga ishonchni qaror toptirish kabi xislatlarini kamol toptirishda ushbu fanning imkoniyatlari kattadir.

Tarbiya fanini oʻqitish jarayonida taʼlimning yangi, zamonaviy texnologiyalari va interfaol shakllaridan foydalanish mashgʻulotlar sifati va natijadorligini oshirishi ayni haqiqatdir. Ayniqsa, bunga ijobiy taʼsir koʻrsatayotgan yangi metodikalarning ahamiyatli jihatlari borasidagi xulosalar va fikr-mulohazalar tez-tez eʼtirof etilmoqda.

Oʻquvchi yoshlarning aqliy kamoloti, mantiqiy va ijodiy fikrlash qobiliyati, falsafiy tafakkurini rivojlantirish, ularning yeʼtiqodini shakllantirish, egallagan bilim va koʻnikmalarini turmushda qoʻllay olishlariga erishish yangilanayotgan davrimizning muhim vazifasi sifatida davlatimiz siyosatida alohida oʻrin tutmoqda. Bunda taʼlim-tarbiya jarayonining barcha zarur imkoniyatlari, zamonaviy taʼlim texnologiyalari, didaktik vosita va usullaridan samarali foydalanishga alohida eʼtibor qaratilayotir.

Umumtaʼlim maktablari oʻquv-tarbiya jarayonida eng yangi metodikalarni joriy qilish oʻquv materialini mukammal oʻzlashtirish va mustahkamlashga, oʻquvchining ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga, hayotiy koʻnikmalarni shakllantirishga yoʻnaltiriladi, ijtimoiy tajribalarni oʻzlashtirish va qayta yaratishga oʻrgatadi, shaxsning oʻz xulqini boshqarish koʻnikmasi shakllanadi va h.k. Shu bilan birgalikda

o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, irodani tarbiyalash, muayyan yondashuvlar, nuqtai nazarlar, ma’naviy-yestetik dunyoqarashini shakllantirish borasida o‘zaro hamkorlik, jamoaga kirishib keta olish, kommunikativlik ko‘nikmalarini ham tarbiyalashga qaratilgan bo‘ladi.

Yangi metodikalar qanday shaklda bo‘lmasin, o‘z mazmun-mohiyatiga ko‘ra o‘quvchilarni yagona maqsad sari yo‘naltirish, ularning nazariy bilimlarini chuqurlashtirish, kengaytirish, keng dunyoqarash egasi bo‘lgan komil insonni kamol toptirishdan iborat ezgu vazifani hal etishga qaratiladi.

Bugun mamlakatimiz maktab ta’limi tizimida o‘qituvchilarni yangi, zamonaviy metodikalarga o‘rgatish muhim vazifa sifatida belgilangan. Bundan kutilgan pirovard maqsad – ta’limning eng samarali metodlarini o‘quv jarayoniga tatbiq etish orqali kutilgan natijaga erishish, ya’ni o‘quvchi yoshlarda tafakkur madaniyatini shakllantirish, ularni mustaqil mantiqiy fikrlashga o‘rgatishdan iborat.

Xo‘sh, mantiqiy fikrlash nima degani? Mantiqiy fikrlash ko‘nikmalari qanday qilib shakllantiriladi?

Ushbu masalalarga bag‘ishlab kitoblar yozilmoqda, maqolalar chop yetilyapti va hokazo. Falsafiy va pedagogik mazmundagi adabiyotlarda mantiqiy fikrlashning ahamiyati to‘g‘risida, uni qo‘llashda pedagogning mahorati va tajribasi zarurligi to‘g‘risida muayyan fikr-mulohazalar bayon qilingan. Masalan, “Jahon falsafasi qomusi”da “mantiqiy fikrlash” degan tushunchaga quyidagicha ta’rif berilgan: “Mantiqiy fikrlash – inson tomonidan ko‘rib, eshitib, bilib, his qilib va anglanib turgan borliq, voqelik yoki taassurotlarning boshqalar uchun ham tushunarli tarzda tafakkur yetilishini anglatuvchi tushuncha”²⁷.

Demak, mantiqiy fikrlash barcha sohalarda, ayniqsa pedagogik faoliyatda juda muhimdir. Chunki aynan pedagogik faoliyatda izchillik, mantiqiy ketma-ketlik orqali ko‘zlangan natijaga erishish mumkin. Shundan kelib chiqib, “mantiqiy

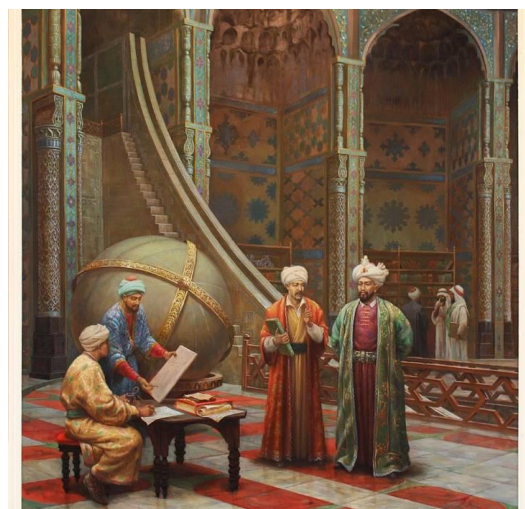
27 Жаҳон фалсафаси қомуси. 1-китоб. –Т.: “Маънавият”, 2019. – Б.710.

fikrlash” degan tushunchaga yanada aniqroq qilib, shunday ta’rif berish mumkin: *mantiqiy fikrlash – bu inson bilan uni o‘rab turgan olamdagi narsa va hodisalar o‘rtasidagi munosabatlar, ular o‘rtasidagi aynanlik va tafovutlarni kuzatish, idrok va tasavvur qilish, taqqoslash, tahlil qilish orqali anglab yetish va shu asosda faoliyatni to‘g‘ri tashkil etish demakdir.*

Mantiqiy fikrlash insonning tafakkur madaniyati darajasini bildiradi. Shu boisdan mantiqiy fikrlash tafakkur qonunlarining namoyon bo‘lishi hamdir. Umuman, mantiqiy fikrlashning nima ekanligini bilish uchun tafakkur qonunlaridan yaxshi xabardor bo‘lish lozim. Ayniyat, ziddiyasizlik (nozidlik), uchinchi istisno hamda yetarli asos qonunlari mantiqiy tafakkurning mohiyatini tashkil etadi.

Ayniyat qonuni olamdagi har qanday narsa yoki hodisaning o‘ziga tengligini, fikr-mushohadada, yozishda (matnda), o‘zaro so‘zlashuvda so‘zlarni to‘g‘ri va bir xil qo‘llashni bildiradi. Ziddiyasizlik (nozidlik) qonuni ayni vaqtning o‘zida har qanday voqyea-hodisaning ziddi (teskarisi) bo‘lmasligini taqoza qiladi. Yetarli asos qonuni fikrning chinligi avvaldan isbotlangan bo‘lishi shart, degan talabga asoslanadi. Uchinchi istisno qonuni ikkita zid fikrdan biri chin, ikkinchisi xato, uchinchisiga o‘rin yo‘q, degan ma’noni bildiradi. Xullas, mantiqiy fikrlash jarayonida tafakkurning ushbu qonunlari o‘zaro uyg‘un holda namoyon bo‘ladi. Mulohaza jarayonida ushbu qonunlarning buzilishi mantiqiy xatoliklarga olib keladi va bunday mantiqiy xatolar paralogizmlar deb ataladi. Paralogizmlar ataylab yoki bilmasdan sodir yetilishi mumkin. Bunday xatoliklarga yo‘l qo‘yish esa pedagogning faoliyatida noxush oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Mantiqiy fikrlash insonning dunyoni bilishida g‘oyat muhim o‘rin tutadi. Shu bois, mantiqiy fikrlashni kundalik turmushda, bizni o‘rab turgan atrof-muhitda sodir bo‘layotgan turli tuman vaziyatlarni mulohaza va mushohada qilish, munozara yuritish va tushuntirish vositasi deb ham atashadi.

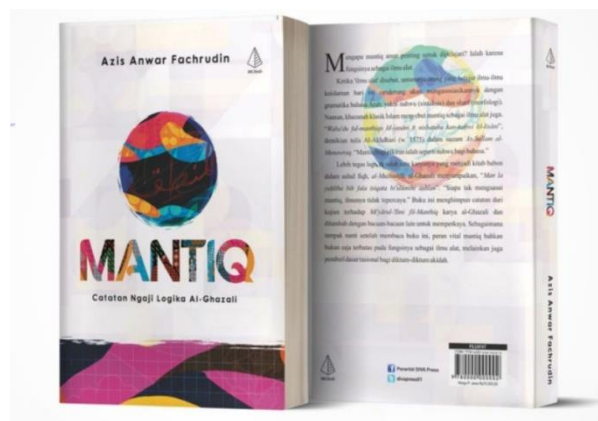

Insonning dunyoni bilishida mantiqiy fikrlash universal xarakter kasb etadi. Shunday bo'lsa-da, mantiqiy fikrlashning o'ziga xos xususiyatlari bor. Birinchidan, mantiqiy fikrlash deduktiv mohiyatga ega, ya'ni umumiy bilimlardan juz'iy, alohida bilimlarga qarab yo'nalish jarayoni hisoblanadi. Aniqroq aytganda, narsa yoki hodisa haqida umumiy bilimlardan alohida, konkret bilimlarga qarab borish mantiqiy fikrlashning mazmunini ifodalaydi. Ikkinchidan, mantiqiy fikrlash qiyosiy va tahliliy mohiyatga ega: inson fikrlash jarayonida albatta narsa yoki hodisalarni o'zaro qiyoslaydi, kerakli hollarda tahlil qiladi va yakunda xulosaga ega bo'ladi. Uchinchidan, mantiqiy fikrlash konvergent xarakterga ega, ya'ni kishi muayyan xulosaga ega bo'lish uchun avvalgi, o'zaro yaqin, o'xshash fikrlarga, bilim va tajribaga asoslanadi.

Mantiq (logika) fani, uning qoida va tamoyillarini yaxshi bilish pedagog xodimlar faoliyatida g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Misol uchun, "chuqurligi 3 metr, yeni 6 metr chuqurlikda qancha tuproq bor?" yoki "xodani 4 ga bo'lish uchun uni necha marta arralash kerak?" degan oddiy savollar ham o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga undaydi va matematika darsi mashg'ulotlarining mazmunini oshiradi (birinchisiga javob - chuqurda tuproq yo'q, ikkinchisiga – 3 marta). Ko'rinib turibdiki, bunday fikrlar to'g'ridan to'g'ri tajribadan kelib chiqadi va o'quvchilar muammoga duch kelganda, to'g'ri qaror qabul qilish qobiliyatini rag'batlantiradi.

Bugun umumiy o'rta ta'lim tizimida zamonaviy texnologiyalar, interfaol metodlardan ta'lim jarayonida keng foydalanish muhim va dolzarb masalaga aylandi. Hozir maktab ta'limida tayyor bilimlarni egallashga o'rgatish emas, balki zarur bilimlarni o'quvchining o'zi qidirib topishga o'rgatish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. O'qituvchi ushbu jarayonda o'quvchining shaxs sifatida shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi, ya'ni yo'naltiruvchilik, "rejissyorlik" vazifasini bajaradi. Nemis pedagogi A.Disterveg aytganidek, "noqobil

o‘qituvchi haqiqatni shunchaki aytadi-qo‘yadi, yaxshisi esa uni topishga o‘rgatadi”.

Mantiqiy fikrlashda asosiy omil bilim ekanligi o‘z-o‘zidan tushunarli. Lekin mantiqiy fikrlash ko‘p narsani emas, balki kerakli narsani bilish deganidir. “Men kam bilaman, lekin bilganlarimni juda yaxshi bilaman”²⁸, degan ekan bir donishmand. Albatta, davr o‘qituvchi oldiga yangidan yangi mas’uliyatli vazifalarni qo‘ymoqda. “Bugungi o‘qituvchi zamonga “moslashish” emas, balki undan bir qadam oldinda yurishga intilishi kerak”²⁹.

Bugun uzluksiz ta’lim tizimida “Aqliy hujum”, “Fikrlar hujumi”, “Tarmoqlar” metodi, “Sinkveyn”, “BBB”, “Bahs-munozara”, “Rolli o‘yin”, “Kichik guruhlarda ishlash”, “Zigzag”, “So‘nggi so‘zni men aytay” kabi ko‘plab zamonaviy texnologiyalar muvaffaqiyali qo‘llanmoqda. Aslida ushbu metodlarning barchasi o‘quvchida mantiqiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Masalan, “klaster” metodini olaylik. Ushbu metodning qoidasiga ko‘ra doska yoki katta qog‘ozning o‘rtasiga asosiy so‘z (yoki mavzu) yoziladi. Uning mohiyatini ochishga xizmat qiladigan “yo‘ldosh” so‘zlar doirachalarga yozib qo‘yiladi, chiziqlar bilan tutashtiriladi, bu doirachalar g‘oya tugaguncha davom yettiriladi. Klaster (tutam, bog‘lam) - axborot xaritasini tuzish yo‘li bo‘lib, barcha tuzilmalarning mohiyatini markazlashtirish va aniqlash uchun asosiy omil atrofida g‘oyalarni yig‘ish demakdir. U fikrlash jarayonining mantiqli davom etishini ta’minlaydi.

Yoki, “aqliy hujum” – biror bir muammo bo‘yicha ishtirokchi (o‘quvchi)lar tomonidan bildirilgan erkin fikr va mulohazalarni to‘plab, ular orqali muayyan yechimga kelinadigan metoddir. Yoki, aytaylik, “Bumerang” texnologiyasi ishtirokchilarda tanqidiy fikrlash, mantiqni shakllantirishga imkoniyat yaratadi, xotirani chiniqtiradi, g‘oya va fikrlarni yozma va og‘zaki shakllarda bayon qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘quvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan ushbu

---

28 Смешные рассказы: пер. с средневеков. ассир. Бар-Эбрия Г.Ю. (Абуль Фарадж). – М.: Политиздат, 1992. – с.70.

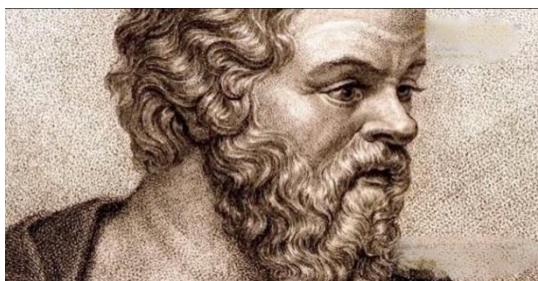
29 Хайдаров К. Шарқ фалсафасида маънавий тарбия устуворлиги. – Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2020. – Б.219.

metodlar, ayniqsa, tarix, adabiyot, tarbiya kabi ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitishda samaraga erishish kalitidir.

Ushbu metodlar ishtirokchilarni o‘z fikrini himoya qilishga, erkin fikrlash va o‘z fikrini boshqalarga singdirishga, ochiq bahslashish, egallangan bilimlarni tahlil qilishga, o‘z bilimlarini baholash va o‘zaro bahslashish madaniyatiga o‘rgatadi.

Mantiqiy fikrlashga o‘rgatishning klassik namunalari qadimgi (antik) davr donishmand muallimlari tomonidan yaratilgan, desak to‘g‘ri bo‘ladi. Masalan, qadimgi Yunonistonda donolik va chiroyli so‘zlashuvga o‘rgatuvchi o‘qituvchilar, faylasuflarni sofistlar deb atashgan. Sofistlar (yunoncha sophistes – mohir, dono) o‘z o‘quvchilariga munozara olib borish san‘atini, bahslarda o‘z fikrini boshqalarga o‘tkazish, ularni engib chiqish usullarini o‘rgatganlar. Protogor, Gorgiy, Gippi, Prodik ana shunday mashhur sofistlardan bo‘lganlar.

Ba‘zilar qadimgi yunon sofizmini Sharqda o‘rta asrlarda keng tarqalgan so‘fiylik falsafasi bilan adashtiradilar. So‘fiylik bizning Markaziy Osiyo mintaqasida keng tarqalgan falsafiy ta‘limot bo‘lib, asosan ilohiy ishq – Allohga bo‘lgan sevgi, insonning diniy-axloqiy barkamollikka yerishuvini oliy baxt deb targ‘ib qiluvchi ta‘limotdir. Sofizm tushunchasi esa yeramizdan oldingi V asrning ikkinchi yarmi - IV asrning birinchi yarmida Yunonistonda mavjud bo‘lgan va “bilimdon”, “usta”, “san‘atkor”, “donishmand” kabi ma‘nolarni anglatgan va o‘sha davrdagi faylasuf o‘qituvchilarga nisbatan qo‘llanilgan. Sofistika” degan

so‘z “munozarani o‘tkir aql, ziyraklik, ustomonlik, uquvlik bilan olib borishni bildiradi”³⁰.

Qadimgi yunon donishmandi Suqrot bu borada ko‘plab shogirdlarga ustoz bo‘lgani, falsafiy maktablar yaratgani tarixdan ma‘lum. Polemika ustasi bo‘lgan Suqrotning savol-javob usulidan ta‘lim jarayonida foydalanish o‘quvchida mantiqiy tafakkur shakllanishida muhim o‘rin tutadi. “Suqrotona savol-javob usuli hozirgacha eng samarali ta‘lim usullaridan biri sifatida qo‘llaniladi. Bunda

30 Жаҳон фалсафаси қомуси. 2-қитоб. –Т.: “Маънавият”, 2019. – Б.203.

o‘quvchi chuqur mantiqiy fikrlashga, ziyaklikka, aniq va to‘g‘ri so‘zlashga, nutqning mantiqiyliigi va ravonligiga hamda tanqidiy, ijodiy fikrlashga o‘rgatilgan. Masalan, suqrotona suhbatlar deganda o‘qituvchining o‘quvchini mustaqil va faol fikrlash jarayoniga olib kirishi hamda uning fikrlashidagi noto‘g‘ri jihatlarni ziyaklik bilan aniqlagan holda ularni tuzatish yo‘liga olib chiqishdan iborat usullar nazarda tutiladi”³¹.

Suqrotona suhbat o‘ziga xos bosqichlardan iborat bo‘lib, unda:

savol-javob yo‘li bilan o‘quvchining bilim darajasi va fikrlash qobiliyati aniqlanadi;

savol-javob o‘quvchining moyilligi va qiziqishiga qarab tanlangan misollar orqali amalga oshiriladi;

o‘quvchi rag‘batlantirish orqali faol munozara jaryoniga olib kiriladi;

o‘qituvchi savollar berib borish yo‘li bilan o‘quvchini yanada erkin va teranroq fikrlashga undaydi;

o‘quvchining yanglish fikrlari ham aniqlab boriladi;

o‘quvchi yo‘l qo‘ygan xatolarni uning o‘zi tuzatishiga yo‘naltiriladi.

Ye‘tibor bergan bo‘lsangiz, sofistlar, avvalo, faylasuf bo‘lganlar. Demak, mantiqiy fikrlashga o‘rgatuvchi o‘qituvchining o‘zi ma‘lum darajada faylasuf bo‘lishi lozim. Ayniqsa ushbu xulosa Tarbiya fani o‘qituvchisiga ko‘proq tegishli. Bugungi Tarbiya fani o‘qituvchisi falsafiy mushohadaga qodir, teran fikrlaydigan mohir pedagog bo‘lishi kerak.

Buyuk xitoy donishmandi Konfusiy ta‘limotida ta‘lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etishga doir klassik yondashuvlar bugungi kunda ham o‘z ahamiyati va qadr-qimmatini yo‘qotmaganligi, aksincha, ko‘plab mamlakatlar ta‘lim tizimi islohotlarida

asosiy tamoyil sifatida xizmat qilib kelayotganligi ko‘pchilikka ma‘lum. Sharq falsafasi taraqqiyotida xitoylik donishmandlarning alohida o‘rni bor.

31 Йўлдошев Ж.Ф., Усмонов С.А. Педагогик технология асослари: қўлланма. – Т.: “Ўқитувчи”, 2004. –Б.46-47.

Bugungi Xitoy Xalq Respublikasi o'zining boy tarixi, dunyo tamadduni taraqqiyotiga bebaho hissa qo'shgan mutafakkirlari bilan ham mashhurdir. Xitoy miloddan avvalgi ming yillikning, ya'ni antik dunyoning eng yirik tamaddun markazi bo'lgani ma'lum. Uning uch ming yillik tarixi bunga guvoh.

Ayniqsa, hozirgi davrda Xitoyda barcha sohalarda ulkan ijobiy o'zgarishlar ro'y berdi. Do'stona munosabatlarning rivojlanib borayotgani o'zbek va xitoy xalqlarining manfaatlariga to'la mosdir. Samarqandda buyuk faylasuf Konfusiyning mahobatli haykali qad rostlashi xalqlarimizni yanada yaqinlashtirdi, ulug' donishmandning milliy qadriyatlarimizga monand g'oyalarini o'rganish uchun keng imkoniyatlar yaratdi. XXRda 2019 yilda "Prezident Shavkat Mirziyoyev – O'zbekistondagi islohotlar davrining me'mori" nomli kitobning nashr etilganligi har ikkala mamlakat o'rtasida hamkorlik munosabatlarini yangi bosqichga ko'tarishda g'oyat muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Qariyb yigirma yetti asr muqaddam yashab o'tgan buyuk donishmand *Konfusi*y, keyingi davrlarda uning ko'plab shogird va izdoshlari qoldirib ketgan bebaho ma'naviy meros bugungi kunga qadar o'zining qadr-qimmatini yo'qotmagan. Konfusiychilik faqat Xitoyda emas, butun dunyoda ma'lum va mashhur bo'lgan barhayot ta'limotdir. Konfusi y buyuk yunon faylasufi Suqrot dan salkam bir asr avval yashagan, shu boisdan uni "Donishmandlik ilmining otasi" deb atash mumkin. Aslzodalar xonadoniga mansub bo'lgan Konfusi y miloddan avvalgi 551 yilda tug'ilgan, 72 yil umr ko'rgan. Uning asli ismi Kun Syu bo'lib, muxlislari Kun Fu-szi, deb atashgan. Ushbu laqab "hurmatli ustoz Kun", degan ma'noni anglatgan³². XVII asrda Xitoyga tashrif buyurgan iyezuit-missionerlar uning ta'limotiga ixlos qilib, Yevropada ham keng yoyish maqsadida Konfusi y deb ataganlar. U ham xuddi yunon donishmandi Suqrot kabi ta'limotini faqat og'zaki bayon qilib kelgan. Bizga ma'lum asarlarining barchasini Konfusi yning shogirdlari yozib qoldirishgan. Konfusi y ta'limotining dovrug'i dunyo bo'ylab oshib ketganligiga va hozir ham barhayotligiga sabab – uning insonparvarlik mohiyati, yuksak axloqiy g'oyalar bilan yo'g'rilganligidir.

---

32 Қаранг: Ҳақиқат манзаралари. 96 мумтоз файласуф. -Т.: "Янги аср авлоди", 2002. -32 бет.

Buyuk faylasuf Konfusiyning ta'limoti butun dunyoda bo'lgani kabi O'zbekistonda ham yuksak qadrlanadi. Ayniqsa bugungi kunda – mamlakatimiz ta'lim tizimida islohotlar jadal tus olayotgan bir paytda mutafakkirning g'oyalarini ushbu tizimga joriy etish innovasion yondashuv sifatida qaralmoqda. Mamlakatimiz uzluksiz ta'lim tizimining har bir bo'g'inida mashg'ulotlar buyuk Konfusiyning “Eshitdim – unutdim, ko'rdim – yesladim, bajardim – tushundim” degan tamoyili asosida tashkil yetilayotgani yuqori samaraga erishishni ta'minlamoqda. Uning ma'nosi shundaki, mashg'ulotlar to'liq ma'ruza shaklida tashkil etilsa samara bermaydi, ko'rgazmalilik asosida tashkil yetilsa xotiraga muhrlanadi, ishtirokchilar topshiriqni bajarsalar, ularda mavzu haqida to'la tasavvur hosil bo'ladi va mashg'ulot o'z maqsadiga erishadi.

Konfusiyy shogirdlari bilan o'tkazgan saboqlarida o'zaro faollik masalalariga alohida e'tibor bergan. Yigirma yetti asr muqaddam yashab o'tgan ulug' donishmand shogirdlarining mushohada madaniyati, rasional fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga jiddiy e'tibor bergan. Konfusiyydan keyingi davrlarda yashagan va Sharq falsafasida chuqur iz qoldirgan ulug' allomalar ham shogirdlariga shunday munosabatda bo'lganlar.

O'rta asrlar Sharqida keng tarqalgan so'fiylik ta'limotida bilim va aql – yuksak qadriyatlar hisoblanib, ular insonni bezaydi, kim bu sifatlardan mahrum bo'lsa, u - baxtsiz odam, deb qaralgan. Bilimni turmushga joriy qilish lozim, amalda qo'llanmagan bilim foydasiz va keraksizdir. So'fiylarning nazdida ma'lumotli odam, agar u kambag'al bo'lsa ham, podshodan ulug'dir. Ilm har qanday boylikdan ustun. Odamning boyligi uning amali emas, bilimidir. Bilimli odamning turmushi ham fayzli bo'ladi.

So'fiy o'zining barkamol bilimlari bilan boshqalardan ajralib tursa-da, lekin u hech qachon o'zini olim hisoblamaydi. U o'ziga nasib etgan ilm va axloqiy sifatlarni boshqalarga ham singdirishga intiladi. Muayyan ilohiy va dunyoviy bilimlarga ega bo'lmagan kishi so'fiy bo'lolmaydi, o'z navbatida, uzlat uning uchun haromdir va uning ibodati qabul qilinmaydi. Ma'naviy pok, ruhan tetik, bilimdon, o'zini yomonlikdan, aysh-ishrat va nojoiz harakatlardan tiya olgan kamtar va kamsuqum kishilargina so'fiy bo'la oladi.

So‘fiylar o‘zlaridan avval yashab o‘tgan mutafakkirlar va falsafiy maktablarning ta’limotlaridan foydalandilar – qadimgi yunon va hind falsafasi, zardo‘shiylik hamda xristianlik ta’sirida shakllandilar. Shuningdek, so‘fiylik O‘rta Osiyoda falsafiy-axloqiy fikrlarning keyingi rivojiga katta ta’sir ko‘rsatdi. Uning g‘oyalari Jaloliddin Rumi, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Boborahim Mashrab kabi mutafakkirlarning ijodiga barakali ta’sir ko‘rsatdi.

Moziyga qilgan murojaatimiz bejiz emas. Mantiqiy tafakkurga asoslangan ta’limni joriy qilish uchun o‘tmishda yaratilgan ilg‘or tajribalarni zamonaviy yondashuvlar bilan uyg‘unlashtirish kerak. Ayniqsa Tarbiya fani o‘qituvchisi donishmandlik ilmidan yaxshi xabardor bo‘lishi, moziydan meros qolgan rivoyatlar, hikmatlar, matallar va maqollarni bilishi, hadislardan namunalar keltira olishi mashg‘ulotlar samaradorligini oshiribgina qolmay, o‘quvchilar mantiqiy tafakkur va mushohada maniyatini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi.

Mutafakkir alloma bobomiz Ibn Sino aytadi: “Aql tarozusida tortib ko‘rilmagan har qanday bilim asossizdir. Shu bois mantiq ilmini o‘rganmoq juda muhim”³³. Zero, mantiqiy fikrlashga asoslangan mashg‘ulotlar bugun ta’lim islohotlarida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, birinchidan, ular pedagoglarni yangi, zamonaviy metodikalar bilan qurollantirishda muhimligi, ikkinchidan, ta’limda kutilgan natijaga erishishning asosiy, sinalgan yo‘li ekanligi bilan ajralib turadi.

Mantiqiy fikrlashga doir topishmoq-hikoyalar

Bir yigit donishmandning oldiga kelib:

- Dunyoda men bilmagan narsa qolmadi, hamma narsani bilaman. Harqalay, bilimlarimda mabodo oq dog‘lar qolgan bo‘lsa o‘shalarni ham to‘ldirish uchun sizdan biror narsa o‘rganish maqsadida oldingizga keldim, - debdi.

Shunda donishmand:

- Senga biror narsa o‘rgatish befoyda, - debdi.

Unga javoban yigit:

- Befoydami yoki o‘rgatishga ilmingiz etishmaydimi, - debdi kulib.

- Mayli, senga mantiq bo‘yicha bitta savol beraman, agar unga to‘g‘ri javob bersang, shogirdlikka qabal qilaman, - debdi donishmand. - Eshit, o‘g‘lim, mantiq

---

³³ Хақиқат манзаралари. 96 мумтоз файласуф. – Т.: “Янги аср авлоди”, 2002. – 197 бет.

bo'yicha savol: Ikki kishi bir mo'ridan tushishdi. Birining beti qora bo'ldi, ikkinchisniki esa toza. Qani ayt-chi, qaysi biri betini yuvgani boradi?

Yigitni jahli chiqib: - Shu ham savolmi, shu ham mantiqmi, axir buni hamma biladiku, albatta beti qora bo'lgani-da, - debdi.

- Yo'q sen adashding, - debdi donishmand. - Mana, mantiqan o'ylab qara. Ikkalasi mo'ridan tushdi va bir-birining betiga qarashdi. Beti qora sherigining betiga qarasa, u toza, o'zini ham betini toza deb o'ylaydi. Ikkinchisi esa sherigining betining qoraligini ko'rib, o'ziniki ham shunday deb o'ylaydi va betini yuvgani boradi. Demak, beti tozasi boradi.

- Ha, bu tomonini o'ylamabman. Mayli, yana bir savol bering-chi, - debdi yigit shashti tushib.

- Mayli eshit, yana bitta mantiqiy savol beraman, - debdi donishmand. Ikki kishi bir mo'ridan tushishdi. Birining beti qora bo'ldi, ikkinchisniki esa toza. Qani ayt-chi, qaysi biri betini yuvgani boradi?

- Voy ustimdan kulayapsizmi, hozir aniqlab oldik-ku, albatta, beti tozasi-da.

- Yo'q, yana adashding, - debdi donishmand. - Mana, o'zing mantiqan o'ylab qara. Beti toza inson sherigining betini ko'rib, yuvingani boradi. Ikkinchisi esa o'zining ham betini qoraligini sezib, u ham yuvingani boradi. Ikkalasi ham yuvingani boradi.

- Ha, men yana bunisini o'ylamabman. Yana bitta savol bering, iltimos, - debdi yigit sekingina.

- Mayli, eshit. Ikki kishi bir mo'ridan tushishdi. Birining beti qora bo'ldi, ikkinchisniki esa toza. Qani ayt-chi, qaysi biri betini yuvgani boradi?

- Axir hozir aniqladik-ku, ikkalasi ham boradi, - debdi yigit asabiylashib.

- Yo'q, yana topa olmading. Mantiqan o'ylamayapsan. Beti qorasi sherigining betini tozaligini ko'rib yuvgani bormaydi. Ikkinchisi esa bundan o'zining beti tozaligini bilib, u ham bormaydi. Demak, ikkalasi ham bormaydi.

- Xo'p, mayli, men engildim, - deb taslim bo'libdi yigit. - Lekin men sizga shogird bo'lib, o'rgatayotganingizni o'zlashtira olaman. Boshqa biror narsa so'rang, - debdi.

- Ikki kishi mo'ridan...

- Bo'ldi, bo'ldi, axir, bildik-ku, mantiqan ikkalasi ham bormaydi-da!

- Yo'q sen mantiqan adashding - chuqurroq o'ylamading. To'g'ri javobni eshit (*savol: Donishmandning javobi qanday edi?*).

Donishmandning javobi: - "Men hamma narsani bilaman" degan fikring seni ko'r qilgan: oddiy haqiqatni ko'rmayapsan. Chunki ustozingni eshitmayapsan. Axir o'zing mantiqan o'ylab qara, qanday qilib bir mo'ridan tushgan ikki insonning birini beti toza, ikkinchisniki qora bo'lishi mumkin. Ushbu savolning o'ziyoq mantiqsiz edi. Sen shunday mantiqsiz savollarga javob qidirsang, hayotingda mantiq qolmaydi. Sen boshidanoq xato yo'lda eding. O'rganish uchun keldingmi, o'rganishga tayyor bo'l. Asosni, maqsadni ko'zdan qochirma. Mantiqsiz, keraksiz narsani izidan quvma.

Yunon danishmandi Aflotun "Har qanday savolga javob berish mumkin, faqat u mantiqan to'g'ri berilsa bas", deb bejiz aytmagan.

“Qazisan, qartasan, asli zotingga tortasan” degan maqolning ma’nosini tushuntirib bering.

Javob: Qazi, ayniqsa qarta qanchalik mazali taom bo‘lmasin, baribir qandaydir hidi kelib turadi. Yomondan tug‘ilgan, yomonlar davrasidan chiqqan odam ming yaxshi bo‘lib ketgani bilan baribir, uning gap-so‘zidan odamlarga yoqmaydigan qandaydir asorat saqlanib qoladi.

Hikoya. Charchagan, holdan toyib, ochlikdan qiynalgan musofir oxiri bir qishloqqa etib kelib, bir uyning darvozasini taqillatdi. Ichkaridan chiqqan yosh va go‘zal juvondan bir burda non so‘radi. Juvon: “o‘tira turing, men sizga hozir yegulik olib kelaman”, deb orqasiga o‘girilganda ichkaridan erining “Unga non berma, biz har qanday o‘tkinchiga non berishga majbur emasmiz”, degan dag‘al ovozi eshitildi. Musofir hafsalasi pir bo‘lib orqaga qaytdi va boshqa bir uyning darvozasini taqillatdi. Ichkaridan uyning egasi - bir erkak chiqqanda, undan yegulik so‘radi. Erkak unga yegulik bermoqchi bo‘lganida ichkarida uning xotini musofirga qarata “yo‘qol uyimdan!” deb baqirib berdi. Musofir esa xoxolab kuldi. Erkak undan nega kulganini so‘raganda, musofir unga bo‘lgan voqyeani so‘zlab berdi. Erkak unga qarata: “Narigi uydagi juvon mening singlim bo‘ladi, mening xotinim esa senga non bermagan odamning singlisi bo‘ladi”, dedi.

Shunga aytadilar-da, “Qazisan, qartasan, asli zotingga tortasan”, deb.

“Maqtanma g‘oz, hunaring oz” degan maqolning mazmunini tushuntirib bering.

Javob: Bir g‘oz “mening hunarim ko‘p: xoxlasam uchaman, xaxlasam yuguraman, xaxlasam suzaman”, deb maqtanibdi. Unga qurbaqa “sen lochinday ucholmaysan, kiyikday yugurolmaysan, baliqday suzolmaysan. Uchta hunarning bittasini ham to‘liq eplolmaysan, maqtanma hoz, hunaring oz”, degan ekan.

“Tovus tanasiga qarab yayraydi, oyog‘iga qarab yig‘laydi” degan maqol qanday ma’noni bildiradi?

Javob: Tovus rang-barang tovlanib, hammaning havasini keltiradi. Ammo uning oyoqlari ola-pes bo‘lib, ko‘rgan kishini jirkantiradi. Hayotda ham ba‘zilar davlatmand, “egani - oldida, yemagani - ketida” bo‘lib, hech narsaga muhtojlik sezmaydi. Ammo uning tuzalmas dardi, nuqsoni bo‘lishi mumkin (masalan, yuragi xasta, befarzand, farzandining jismoniy nuqsoni bor va h.k.). Bir tomondan xursand, boshqa tomondan xafa bo‘lib yashaydi. Maqol majoziy ma’noda ishlatiladi.

Yaratganning o‘zi har bir insonga bitta og‘iz, ikkita quloq ato etgan. Nega?

Javob: Kamroq so‘zlash va ko‘proq eshitish uchun. Suhbatdoshingizni ko‘proq eshitishga harakat qiling, hurmatingiz oshadi. Yunon donishmandi Pifagor aytadi: “Tinglash va sukut saqlash seni donolikka yetaklaydi”.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. Normativ-huquqiy hujjatlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni – Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020 y., 03/20/637/1313-son.
2. “Ilm-fan va ilmiy faoliyat to‘g‘risida”. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. - T.: Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. - 2019 yil 30 oktyabr. 03/19/576/3970-son.
3. “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. - T.: Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. - 2020 yil 7 noyabr. 06/20/6108/1483-son.
4. “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. - T.: Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. - 2022 yil 29 yanvar. 06/22/60/0082-son.
5. “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. - T.: Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – 2020-yil 7- noyabr. 07/20/4884/1484-son.
6. “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. - T.: Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. - 2020 yil 3 yanvar. 09/20/391/0777-son.
7. “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. – T.: Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. 07.07.2020 y., 09/20/422/1033-son.

II. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - T.: “O‘zbekiston”, 2017. - 488 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 23 avgustda o‘qituvchining ijtimoiy mavqeini oshirish masalalariga doir o‘tkazilgan videosektor yig‘ilishidagi ma’ruzasi. -“Xalq so‘zi” gazetasi, 2019 yil 24 avgust. - №174 (7404)-son.

3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. T.: “O‘zbekiston”, 2021. – 464 b.

4 O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasi // “Xalq so‘zi” gazetasi, 2022 yil 21 dekabr.

III. Maxsus adabiyotlar

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. - T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – 224 b.

2. Abu Rayhon Beruniy. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. - Tanlangan asarlar. 1-jild. - T.: Fan, 1968. – 486 b.

3. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami. 20 jildlik. -T.: “Fan” nashriyoti, 1987-2003 yillar.

4. Amir Temur. Temur tuzuklari / forschadan A.Sog‘uniy va H.Karomatov tarjimai. - T.: G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1991. – 144 b.

1. Ziyomuhammadov B., Ismoilov F. Barkamol avlodni voyaga yetkazish sirlari. – T.: “Sano-standart” nashriyoti, 2011. – 440 b.

2. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari: Qo‘llanma. – T.: “O‘qituvchi”, 2004. –104 b.

3. Nazarov Q. Jahon falsafasi qomusi. 1-kitob. – T.: “Ma‘naviyat”, 2019. – 920 b.

4. Pedagogika: ensiklopediya. 1-jild. – T.: “O‘zbekiston milliy yensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2015. – 320 b.

5. Pedagogika: yensiklopediya. 2-jild. – T.: “O‘zbekiston milliy yensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2015. – 376 b.

6. Smeshnye rasskazi: per. s srednevek. assir. Bar-Yebraya G.Yu. (Abul Faradj). – M.: Politizdat, 1992. – 207 s.

7. Xodjayev B., Sattorov Sh., Artikova M. Tarbiya fanini o‘qitish texnologiyasi. – T.: Respublika ta’lim markazi, 2021. – 168 b.

8. Qurbonova M. Yoshlarda kreativ tafakkurni shakllashtirishning pedagogik asoslari // “Xalq ta’limi” jurnali, 2020. – T.3.

15. Quronov M. Milliy tarbiya. - T.: “Ma‘naviyat”, 2007. – 240 b.

16. Quronov M. Bolam baxtli bo‘lsin, desangiz...T.: “Ma‘naviyat”, 2014.

17. Qodirov A. va b. Baxtli bola ma‘naviyati. – T.: “Muharrir”, 2018.

18. Haydarov K. Sharq falsafasida ma‘naviy tarbiya ustuvorligi. – T.: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2020. – 240 b.

19. Haydarov K., Rasulova D. Birinchi Renessans davri Sharq ma'naviy merosini o'rganish masalalari. Uslubiy qo'llanma. – T.: “Qamar media” nashriyoti, 2022. – 89 b.

20. Haqiqat manzaralari. 96 mumtoz faylasuf. – T.: “Yangi asr avlodi”, 2002. – 372 b.

7. Hikmatlar shodasi / to'plovchi va tarjimonlar A.Raimov, N.Raimova; muharrir A.Ziyadov. T.: “O'zbekiston”, 2016. –B.744.

IV. Dissertasiyalar

1. Ibragimov A.A. Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirishning kognitiv mexanizmlarini takomillashtirish. Pedagogika fan. dok. (DSc) diss. – Samarqand: 2022.

2. Muxsiyeva A.Sh. Oilada milliy tarbiya jarayonining metodik asoslari. Pedagogika fan. nom. diss. – T.: 2005.

3. Mamatqulov D.M. Malaka oshirish jarayonida umumta'lim maktab rahbarlarining mafkuraviy kompetentligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish. Ped. fan. bo'yicha fal. dok. ... dis. –T.: 2018.

4. Haydarov K.D. Yangilanayotgan O'zbekistonda ma'naviy qadriyatlarning tiklanishi va uning uzluksiz ta'lim tizimidagi ahamiyati. Falsafa f. d-ri (DSc) diss. - Samarqand, 2022.

V. Elektron ta'lim resurslari

1.<https://www.lex.uz> - O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

2.<http://www.yeduportal.uz>- O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi axborot-ta'lim portali.

3.<http://www.uzedu.uz>- O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi portali.

4.<http://www.multimedia.uz> - Multimedia umumta'lim dasturlarini rivojlantirish markazi sayti.

5. <http://www.yeduportal.uz> - O'zbekiston Respublikasi maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi portali.

6. <http://www.rtm.uz> - Respublika ta'lim markazi sayti.

7. <http://www.kundalik.com> - “Kundalik” avtomatlashtirilgan ta'lim tizimi sayti.

8. [http:// www.oyecd.org/yedu/pisa](http://www.oyecd.org/yedu/pisa) - Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti (Organization for Yeconomic Cooperation and Development, OYeCD) sayti.

MUNDARIJA

Soʻz boshi	3
Tarbiya fanidagi yangiliklar, ilmiy izlanishlar, ilmiy tadqiqot materiallaridan fanni oʻqitishda foydalanish	5
Tarbiya fanini oʻqitishda ilgʻor pedagogik tajribalar va ularni amalda qoʻllash.....	13
Tarbiya fani oʻqituvchisiga qoʻyiladigan zamonaviy talablar	33
Oʻquvchilarni mantiqiy fikrlashga oʻrgatish – mashgʻulotlarda samaradorlikka erishish omili.....	43
Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati.....	56

Komil HAYDAROV

**TARBIYA FANINI O‘QITISH:
O‘ZIGA XOSLIK VA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR**

(uslubiy qo‘llanma)
“Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyoti

Muharrir: Fayzullayeva G.
Texnik muharrir: Xujakulov Sh.
Nashrga tayyorlovchi: Abdullayev F.

№ 098355

ISBN: 978-9910-9973-8-9

“Bilig-ilmiy faoliyat” nashriyoti, Joylashgan manzili Samarqand viloyati, Samarqand shahar,
Zavod ko‘chasi 9-uy, 10-xona. Faoliyat manzili Samarqand viloyati,
Samarqand shahar, X.Obiddinov ko‘chasi 7-uy.

Terishga berildi: 25.09.2023-yil. Bosishga ruxsat etildi: 16.10.2023-yil.
Bichimi 60x84 ^{1/16}, “Times New Roman” garniturasini.
Bosma tabog‘i 4. Adadi 100 nusxa. Buyurtma № 2025/ N:16
Bahosi kelishilgan narxda. Noshirlik litsenziyasi: № 098355